

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
 श्रीमद्भगवद्गीता

915.93
21923 JW

๗๒๑
๑๒

๑๗๑

สาขาหอสมุดแห่งชาติ



ระยะทาง

เสด็จประพาสลำแม่น้ำน้อยและลำแม่น้ำใหญ่

มณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครสวรรค์

831

พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)

เรียบเรียง

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

๑๑๕.๑๓

นางพูน อารยะกุล

บ ๑๒๓๘

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๑๘ มีนาคม ๒๕๐๔

๓๕

๑๖.๔.๐๙



ระยะทาง

เสด็จประพาสลำแม่น้ำน้อยและลำแม่น้ำใหญ่

มณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครสวรรค์

พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)

เรียบเรียง

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางพูน อารยะกุล

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๑๘ มีนาคม ๒๕๐๔

เลขห้อง

25

เลขหมู่ ๑๕.๑๓

21923 SW

เลขทะเบียน น.๓๑๖.๑๒๕๓๐

१०६४

คำนำ

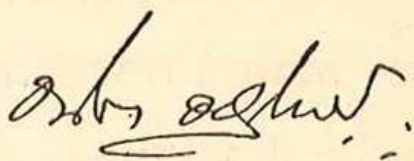
เนื่องในงานฉาบปีกศพ นางพูน อารยะกุล กำหนด
งานวันที่ ๓๘ มีนาคม ๒๕๐๔ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
นายฉันท อารยะกุล ผู้สามี ได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ณ หอ
สมุดแห่งชาติ ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ในงานและ
ปรารถนาจะได้เรื่องเกี่ยวกับโบราณคดี ซึ่งพระยาโบราณราช-
ธานินทร์เคยเขียนไว้และยังมีได้เคยพิมพ์ออกเผยแพร่ เพราะ
นางพูน อารยะกุล เป็นธิดาของพระยาโบราณราชธานินทร์
กรมศิลปากรมณฑบวรของระยะทางเล็ดจประพาดด้าแม่นานอย
และด้าแม่น้าใหญ่อยู่ จึงยินดีจัดให้พิมพ์ได้ตามประสงค์

หนังสือเรื่องระยะทางเล็ดจประพาดด้าแม่นานอยและด้า
แม่น้าใหญ่นี้ พระยาโบราณราชธานินทร์ ขณะดำรงตำแหน่ง
ทางราชการเป็นอุปราชมณฑลกรุงเก่า ได้เรียบเรียงทูตเกล้าฯ
ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๖
เมื่อคราวเล็ดจประพาดมณฑลกรุงเก่า และ มณฑลนครสวรรค์
ตามทมิข่าวในพระราชสำนัก ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เดิม

(๒)

๓๓ หน้า ๑๕๒๑ ว่า “วันพฤหัสบดี ที่ ๑๔ กันยายน พระพุทธ-
ศักราช ๒๔๕๘ เวลาเช้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระ-
ราชดำเนินโดยทางชลมารคจากท่าลาดูกรี ประพาศมณฑล
กรุงเก่าและมณฑลนครสวรรค์” เรื่องราวที่พิมพ์นิตย
ละเอียดน่ารู้ น่าศึกษาอยู่มาก การที่มีโอกาสได้จัดพิมพ์แจก
ในงานศพของนางพูน อารยะกุล จึงนับว่าเหมาะสมและควรแก่
เวลาเป็นอย่างยิ่ง จึงหวังว่าจะเป็นที่สนใจของบรรดานักศึกษา
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีโดยทั่วกัน

ขออนุโมทนาในกุศลราศีที่ศึกษานุปทานกิจ ที่เจ้าภาพ
ได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นางพูน อารยะกุล ตลอดจนให้พิมพ์หนังสือ
อันมีค่าออกแจกจ่ายเป็นวิทยาทาน ขอจงเป็นกกุศลลด
บันดาลให้ นางพูน อารยะกุล ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้ประสบ
อิสรุณมณูญผลตามควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพทุกประการ.



กรมศิลปากร

๑๐ มีนาคม ๒๕๐๔



ประวัติ

นางพูน อารยะกุล เป็นบุตรคนที่ ๓ ของพระยาโบราณ
ราชธานีทร์ (พร เดชะคุปต์) กับคุณหญิงจำเริญ โบราณ
ราชธานีทร์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๔๔
ตรงกับ วันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือนยี่ ปีฉลู ตรงกับ จุลศักราช
๑๒๖๓ ณ บ้านหน้าวัดฝาง ตำบลหอรัตนไชย อำเภอรอบกรุง^๒
เมืองกรุงเก่า^๓

๑ ต่อมาได้รื้อบ้านนั้นแล้วเปลี่ยนแปลงสร้างใหม่ ปัจจุบันเป็นบ้านพัก
พนักงานอัยการ ส่วนวัดฝางหรือวัดขวางปรากฏในหนังสือโบราณคดีทั้งสองนาม
ซึ่งหมายถึงวัดเดียวกัน เป็นวัดร้างมานานแล้ว ต่อมาได้ใช้ที่ของวัดนั้นปลูกสร้าง
เป็น โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ และปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

๒ ต่อมาเรียกว่า อำเภอกรุงเก่า ปัจจุบันเรียกว่า อำเภอศรีอยุธยา

๓ เวลานั้นเรียกอย่างนั้น แต่พวกชาวต่างประเทศยังคงเรียกว่า อยุธยา
ตามนามเดิมอยู่จนถึงบัดนี้ ณ วันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามเมือง เป็นจังหวัด เมืองกรุงเก่า
จึงเปลี่ยนเป็นจังหวัดกรุงเก่า ต่อมาทางราชการแผนกรถไฟได้เปลี่ยนชื่อ สถานี
กรุงเก่า เป็นสถานีอยุธยา ส่วนนามจังหวัดคงเรียกว่า กรุงเก่า จนถึงวันที่ ๑๗
มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ใช้นามมณฑลว่า มณฑลอยุธยา และ
นามจังหวัดว่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งยังเรียกกันอยู่จนทุกวันนี้

(๔)

ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ การปลูกสร้าง “บ้านพรพินิต”^๑
จนข้าหลวงเทศาภิบาล^๒ ที่เหนือบ่อมเพชร ตำบลหอรบตันไชย
อำเภอรอบกรุง เมืองกรุงเก่า ได้แล้วเสร็จ ท่านบิดาและ
ครอบครัวซึ่งมีนางพูนรวมอยู่ด้วย จึงย้ายไปอยู่ที่จวนใหม่^๓
เมื่อนางพูนมีอายุพอสมควรจะเล่าเรียน ท่านมารดาได้เป็นผู้สอน
หนังสือไทยให้ด้วยตนเอง ต่อมาท่านบิดาได้จัดให้ นายพลอย
เพชรวังษ์ (เปรียญ) เป็นครูสอนหนังสือไทย และ देखคณิตให้
แก่นางพูนพร้อมด้วยพี่และน้องที่บ้านพรพินิต

๑ ที่ดินที่ปลูกสร้างบ้าน^๔ อาศัยหลักฐานตามพงศาวดาร กล่าวกันว่า
เป็นบริเวณนิเวศสถานเดิมของสมเด็จพระบรมมหาราชของพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าฯ เป็นที่ลุ่ม หนาน้ำท่วมบริเวณบ้าน พระยาโบราณฯ จึงให้
นักโทษขุดดินในที่บางตอนเพื่อนำดินไปถมเนื้อที่ใกล้ตัวบ้าน และการขุดครั้ง
นั้นได้พบเสาไม้แก่นหมูหนึ่ง ยาว ๓ ศอก ถึง ๑ วา เมื่อพระบาทสมเด็จพระ-
มงกุฎเกล้าฯ ทอดพระเนตรแล้ว ทรงแสดงการเคารพด้วยการทรงบีดทองไว้ที่
เสานั้น ต่อมาเป็นที่น่าเสียดายเพราะที่ดิน^๕นี้ได้ขายให้เอกชนไปเสียแล้ว ส่วน
ตัวบ้าน^๖รื้อไปปลูกสร้างใหม่เป็นโรงเรียน มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากบ้าน
เดิมบ้าง ให้นามว่าโรงเรียนพรพินิตพิทยาคาร ตั้งอยู่ในเขตของวัดบางกะจะ
ตำบลลำภาด้อม เขืองบ่อมเพชรคนละฝั่งแม่น้ำ ปัจจุบันยังปรากฏอยู่

๒ ข้าหลวงเทศาภิบาล ภายหลังเปลี่ยนนามใหม่เป็น สมุหเทศาภิบาล

ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ ตำหนักสะพานเกตุ ตำบลดเกาะลอย เมืองกรุงเก่า ในโอกาสนั้น พระยาโบราณฯ ได้นำบุตรสองคน คือ นางพูน (เด็กหญิงพูน เดชะคุปต์) กับ นางสาวเพ็ญ (เด็กหญิงเพ็ญ) เดชะคุปต์ ผู้น้องเขาเฝ้าถวายตัว แล้วพาตัวกลับมาอยู่บ้านตามเดิม ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ท่านมารดาจึงได้นำบุตรทั้งสองดังกล่าวเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง ถวายตัวเป็นข้าหลวงประจำ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าโรงเรียนราชินี^๒ ในวันรุ่งขึ้น ประจวบกับการสร้างท้องพระโรงที่พระราชวังพญาไทได้เสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีสมโภชท้องพระโรง เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

๑ เดิมเป็นตำหนักของกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าพระองค์แรก ต่อมาจัดเป็นที่ประทับแรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ และพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเสด็จประพาสกรุงเก่า ครั้งหนึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ขณะเสด็จไปทรงศึกษางานปกครองมณฑลกรุงเก่า ภายหลังเป็นจวนข้าหลวงประจำจังหวัด ปัจจุบันเป็น โรงเรียนช่างต่อเรือพระนครศรีอยุธยา

๒ สมัยนั้นมีโรงเรียนเดียว ต่อมาได้สร้างโรงเรียนราชินีเพิ่มขึ้นใหม่อีกแห่งหนึ่ง โรงเรียนเก่านี้จึงมีนามว่า โรงเรียนราชินีล่าง อยู่ริมปากคลองตลาด

(๖)

พร้อมกันนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้บรรดาข้าหลวงรุ่นเด็กที่เนื่องใน
พระราชวงศ์ และที่เป็นบุตรข้าราชการ ได้เข้าพิธีโกนจุก นางพูน
ก็เป็นคนหนึ่งที่มีโอกาสเข้าร่วมพิธีด้วย ได้รับพระราชทาน
สร้อยขอมือเป็นของขวัญ ๑ เส้น นางพูนได้เล่าเรียน ณ โรงเรียน
ราชินีตลอดมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ ก็ป่วยเป็นโรคจิตดีดดวงตา
เรอวัง จึงกราบถวายบังคมลาไปพักรักษาตัวที่บ้าน และลาหยุด
การเล่าเรียนเป็นเวลานาน ณ วันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒
สมเด็จพระพันปีหลวงเสด็จสวรรคต จึงรับเข้ามาสนองพระเดช
พระคุณในงานพระบรมศพตามกำลังความสามารถ เมื่อเสร็จ
งานพระบรมศพแล้วได้ลาออกจากโรงเรียนราชินีไปปฏิบัติรับใช้
ท่านบิดา และต่อมาได้รับภาระเป็นแม่บ้านแทนท่านมารดา
จนถึงวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงได้สมรสกับนายฉันท
อารยะกุล ซึ่งเป็นบุตรหลวงสุพรรณพิศุพิจิตร (นาย อารยะกุล)
กับหม่อมหลวงเงินทอง สุพรรณพิศุพิจิตร มีบุตรด้วยกัน
๑ คน คือ นางสาวอานวยพร อารยะกุล และอยู่กันด้วยกัน
อย่างปกติสุขตลอดมาจนถึงที่สุดแห่งชีวิต

นางพูนเป็นผู้ทมนต์ยโสดีดตยัสจวิต เยือกเย็น รักสงบ
ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่ชอบการนินทาว่าร้าย ด้วยเหตุนี้จึงเป็น

(๓)

๘๖
ทรงของ ท่านบิดามารดา ญาติ มิตรสหาย ตลอดจนผู้ใกล้ชิด
นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อท่านบิดามารดาและ
ผู้คุณ พราธอนดูกล่อมความให้ลมคุณผู้ทำคุณไว้แก่ตน
เมื่อมีโอกาสดำเนินหาทางตอบแทนคุณท่านเหล่านั้น นางพูนเป็น
ผู้สามารถในการบ้านการเรือนอย่างดีเยี่ยม เป็นภรรยาที่ดี
ของสามี และเป็นแม่ที่ประเสริฐของลูก เป็นห่วงเป็นใยสามี
และบุตรยิ่งกว่าตนเอง

ในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๒ นางพูนมีอาการหิวอยากรับประทาน
อาหาร แต่รับประทานได้ไม่มาก ถ้ามากไปก็มีอาการ
อาเจียน จนถึงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๐๒ จึงไปหานายแพทย์ให้
ตรวจอาการ นายแพทย์ให้ทำการฉายเอกซเรย์ ปรากฏว่า
เป็นมะเร็งที่ทรวงกระเพาะอาหาร ทั้งอยู่ในขั้นที่เนิ่นมากเสียแล้ว
ต้องทำการผ่าตัด จึงไปอยู่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ในวันที่ ๕
มกราคม ๒๕๐๓ ตลอดเวลาที่อยู่โรงพยาบาลได้รับการดูแลจาก
นายแพทย์และนางพยาบาลเป็นอย่างดี ทำให้อาการดีขึ้นบ้าง
และได้ทำการผ่าตัดในวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๐๓ เนื่องจากโรค
ได้ลุกลามไปมาก การผ่าตัดจึงไม่สำเร็จ ต้องต่อท่ออย่างเชอมกับ
กระเพาะเพื่อให้อาหาร และเย็บแผลหน้าท้องปิดไว้ดังเดิม ต่อ

(๘)

จากนั้นได้รักษาด้วยมดตำรัดแก้ก็ไม่ได้ผล จึงกลับมารักษาดว
ที่บ้าน ในวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓ แต่โดยที่ไม่คาดฝัน เวลา
ประมาณ ๑๐.๒๕ น. ของวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ นางพูน
อารยะกุล มีอาการร้อนหน้าอก หายใจไม่ไคร่ ออก และดิ้น
ใจดังด้วยอาการดังบ เมื่อเวลา ๑๐.๓๐ น. คำนวณอายุได้
๕๘ ปี ๒ เดือน กับ ๗ วัน

ในการที่ข้าพเจ้าผู้เขียนประวัตินี้ สามารถแสดงตนเป็นผู้
ก่อนเกิดได้ ก็ด้วยอาศัยความกรุณาของนางสาวเพ็ญ เดชะคุปต์
ผู้เป็นน้ำ และบิดาของข้าพเจ้า เป็นผู้บอกเล่า ทั้งยังช่วยค้นคว้า
หาหลักฐานมาประกอบ ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณท่านทั้งสองเป็น
อย่างมากไว้ ณ ที่นี้ด้วย

๑/หมอ ๑/ภ:ภอ.



ถ่ายภาพเมื่อ วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๔๕๖

เสด็จประพาสลำแม่น้ำน้อยและลำแม่น้ำใหญ่

มณฑลกรุงเก่าและมณฑลนครสวรรค์

บางปะอิน

วันที่ ๑๕ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๕๙

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส
กราบบังคมทูล ถวายระยะทางที่จะเสด็จพระราชดำเนินประพาส
ลำแม่น้ำน้อย และลำแม่น้ำใหญ่ ในมณฑลกรุงเก่า และ
มณฑลนครสวรรค์ ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

๑. วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๙ เสด็จพระราช
ดำเนินโดยเรือพระที่นั่งทางชลมารคแต่กรุงเทพมหานคร ประทับ
แรมพระราชวังบางปะอิน

หมายเหตุ

อำเภอพระราชวัง

ภูมิประเทศ

ตำบล

๑๙

หมู่บ้าน

๒๑๐

บ้าน	๓,๒๗๒
หลังคาเรือน	๖,๒๑๕
วัด (พุทธ)	๒๔
วัดแขก	๒
ตลาด	๓
ร้านจำหน่ายผ้า	๔๖
ร้านจำหน่ายเส้น	๑๐
โรงสีข้าว	๒
เครื่องกล ๒	รวม ๓
เครื่องยนตร์ ๑	
เนื้อหนา	๑๓๔,๘๔๘ ไร่ ๒ งาน ๑๐ ไร่
หนอง	๒๐

พาหนะ

ม้า	๕๓๐
โค	๕๕๔
กระบือ	๘,๖๒๑
เกวียน	๑๕๔
เรือบด	๔
เรือบรรทุกสินค้า	๑๕๒
เรือใช้ค้า	๖,๐๖๘
รวมเรือ	๖,๒๒๕

อาวุธ

บินประจุปาก	๓๘๑
บินประจุท้าย	๓๖๘
รวม	๗๕๐

พลเมือง

บรรพชิต	๔๑๘
คฤหัสถ์ชาย	๘,๓๗๖
หญิง	๘,๕๗๑
รวม	๑๗,๓๖๕

เงินผลประโยชน์แผ่นดินซึ่งจัดเก็บ ณ ทว่าการอำเภอ
 พ.ศ. ๒๔๕๘ (นอกจากอากรค่าน้ำประปา คดอง หนอง
 และภาษีสุรายาฝิ่น ซึ่งจัดเก็บอยู่ ณ ศาลารัฐบาลมณฑล)
 ๑๔๔,๘๑๕ บาท ๑๗ สตางค์

๒. วันที่ ๑๕ กันยายน เวลาเช้า ๕ โมง ได้จัด
 ประทศเบรชพระทนต์เรือกดจูงแต่พระราชวังบางปะอิน ล่องผ่าน
 ท้องที่อำเภอเด่นหาน้อย ลงไปเข้าแควน้อย ซึ่งคำตลาดเรียก
 บางไทร ไปประทับที่วัดดักก อำเภอเด่นนาใน จังหวัดกรุงเก่า
 ระยะทาง ๓ ชั่วโมง ประทับด้วยแถวเตี้ยเตี้ยวัดดักก ขึ้นไป
 ประทับแรมพลับพลาหน้าวัดบ้านแพน อำเภอเด่นนากลาง จัง-
 หัดกรุงเก่า ระยะทาง ๕๐ นาที

หมายเหตุ

อำเภอเสนาน้อย

ภูมิประเทศ

ตำบล	๒๕
หมู่บ้าน	๒๔๗
บ้าน	๓,๕๕๗
หตงคาเวอน	๗,๓๖๓
วัด (พุทธ)	๒๕
วัดถ่านกั้ง (พุทธ)	๖
วัดแขก	๔
วัดฝรั่ง	๑
ตลาด	๒
ร้านจำหน่ายตรา	๓๔
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๗
โรงตีข้าวเครื่องกด	๑
เนอทนา	๑๐๖,๗๐๖ ไร่ ๓ งาน ๓๐ วา
หนอง	๒๐

พาหนะ

ม้า	๑,๔๔๔
โค	๑,๕๕๐

กระป๋อง	๓๓,๔๕๙
เกวียน	๓๙๔
เรือบรรทุกสินค้า	๔๙๓
เรือใช้ลอย	๗,๕๙๓
รวมเรือ	๘,๐๘๖

อาวุธ

ปืนประจำปาก	๗๕๓
ปืนประจำท้าย	๕๗๐
รวม	๑,๓๒๓

พลเมือง

บรรพชิต	๒๙๓
คฤหัสถ์ชาย	๓๐,๔๐๓
หญิง	๓๑,๐๓๙
รวม	๖๑,๗๓๕

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๑๔๕,๗๕๖ บาท ๖๖ สตางค์

อำเภอเสนาใน

ภูมิประเทศ

ตำบล	๑๓
หมู่บ้าน	๑๓๐
บ้าน	๒,๒๔๘
หลังคาเรือน	๔,๘๔๓
วัด (พุทธ)	๓๑
วัดแขก	๒
ตลาด	๒
ร้านจำหน่ายผ้า	๒๙
ร้านจำหน่ายผลไม้	๕
โรงตั้งข้าวเครื่องดนตรี	๑
เนือทนา	๕๒,๖๕๙ ไร่ ๒ งาน ๒๕ วา
หนอง	๒๙

พาหนะ

ม้า	๓๔๒
โค	๑,๔๓๗
กระบือ	๓,๑๕๗
เกวียน	๓๖๗

เรือบรรทุกสินค้า

๕๖

เรือใช้สอย

๓,๗๓๐

รวมเรือ

๓,๗๘๖

อาวุธ

ปืนประจูปาก

๓๒๓

ปืนประจุกท้าย

๒๕๓

รวม

๕๗๔

พลเมือง

บรรพชิต

๓๔๗

คฤหัสถ์ชาย

๔,๙๑๙

หญิง

๕,๗๙๗

รวม

๑๑,๐๖๓

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๕๘,๔๘๒ บาท ๗๖ สตางค์

ทอดลกกัน เมื่อพม่าเข้าตกรุงคราวสุดท้าย พม่าได้ไป
 รือเอาอิฐวัดมาก่อเป็นค่ายขึ้น กำแพงค่ายด้านตะวันออกและ
 ตะวันตก กว้าง ๑๓ เส้น ด้านเหนือยาว ๑๕ เส้น ด้านใต้ยาว
 ๑๓ เส้นเศษ และพม่าก่อกำแพงอิฐทึบหนาโพยล้อมนอกค่ายหนึ่ง
 ทิศทางทิศตะวันออก แต่ค่ายทั้ง ๒ เด็กกว่าค่ายหลวงวัดลกกัน ครั้น

เมื่อพระเจ้ากรุงธนทรงสร้างกรุงธนบุรี จึงให้รอกำแพงค่ายพม่า
 ต่อก บ้างไพร่ โพธิ์ตามต้น ขนอิฐลงไปก่อกำแพงและบ้อม
 กรุงธนบุรี อิฐรอกำแพงพม่าที่ขุดไปไม่หมด ยังปรากฏอยู่เป็น
 แนวจนทุกวันนี้

อนึ่ง แม่น้ำแควน้อยที่เรียกติดกันมาจนปัจจุบันนี้ ก็
 เป็นพยานหลักฐานว่า แม่น้ำแควน้อยต้นนามาจากแม่ปิง ซึ่ง
 ทางฝ่ายเหนือเรียกแควน้อยเหมือนกัน ล้วนแม่น้ำที่อยู่ตรง
 หนาวัดตี่กุกข้ามออกไปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าฉันนั้นเห็นว่า เป็น
 คลองขุดแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเปลี่ยนถ่ายในชั้นหลังที่
 หัวสะพาน ซึ่งเดิมถ่ายน้ำเคยไหลลงที่หนาวัดขนอน เห็นอ
 ภูเขาทอง แต่ภายหลังเมื่อนากดคลองนกวางตกจนเป็นแม่น้ำ
 แลแล้ว จึงทำให้แม่น้ำดอนหัวสะพานตนเขินไป จนในเวลานี้
 เรือใหญ่เกอบจะเดินไม่ได้อยู่แล้ว อาศัยด้วยน้ำแควใหญ่ไหล
 ลงบรรจบแควน้อยที่ตี่กุก จึงทำให้แม่น้ำแควน้อยต่งแต่ตอน
 ลงไปจนถึงบางไพร่กว้างดกกว่าตอนเหนือวัด

๓. วันที่ ๑๖ กันยายน เวลาบ่ายโมง เล็ดจเรือพระท
 หนึ่งเรือกดจูงแต่พลับพลาหนาวัดบ้านแพน เดียวเขาแม่น้ำอ้อมเดิม
 ไปเข้าประตูน้ำคลองเจ้าเจ็ด ซึ่งกรมทตนาพงทำแล้ว ประพาส
 คลองเจ้าเจ็ด ประทับรอนวดบางซ้าย ระยะทาง ๓ ชั่วโมง

ประทับด้วยแถวเดี่ยวจากวัดบางซ้ายออกประตูหน้าคลองเจ้าเจต
 ดงแม่น้ำอ้อมเดิม เดียวชนทางัดใหม่ไปบรรจบแม่น้ำเกาหวด
 โคกเคื่อ ชนไปตามลำแม่น้ำแควน้อยเดียวเข้าหัวเวียง ประทับ
 แรมพลับพลาหน้าวัดย่านอ่างทอง อำเภอเด่นาใหญ่ (บ้าน
 ผักไห้) จังหวัดกรุงเก่า ระยะทาง ๒ ชั่วโมงครึ่ง

หมายเหตุ อำเภอเสนากลาง

ภูมิประเทศ

ตำบล	๒๘
หมู่บ้าน	๒๘๖
บ้าน	๔,๘๔๕
หลังคาเรือน	๘,๒๓๔
วัด (พุทธ)	๒๕
วัดล้านกั้งหมี่ (พุทธ)	๘
วัดจีน	๓
วัดฝรั่ง	๓
ตลาด	๒
ร้านจำหน่ายสุรา	๕๐
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๗
โรงตั้งชาวเขรองกลด	๓

เนื้อหนา

๑๘๐,๕๕๔ ไร่ ๒๕ วา

หนอง

๓๐๐

พาหนะ

ม้า

๓,๐๕๐

โค

๕,๑๓๕

กระบือ

๙,๗๘๖

เกวียน

๕๔๓

เรอยนต์

๕

เรอบรรทุกดิน

๖๒๗

เรอไถ

๙,๗๘๙

รวมเรือ

๙,๔๒๓

อาวุธ

ปืนประจุกปาก

๓,๐๒๙

ปืนประจุกท้าย

๔๖๓

รวม

๓,๔๙๐

พลเมือง

บรรพชิต

๕๕๓

คฤหัสถ์ชาย

๓๓,๒๐๗

หญิง

๑๔,๔๔๓

รวม

๒๘,๖๘๗

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๒๑๘,๕๕๒ บาท ๒๓ สตางค์

ทว่าการอำเภอเสนากลาง เดิมตั้งอยู่ในอ้อมแม่น้ำเก่า
 เยื้องปากคลองเจ้าเจ็ดสาม แต่เป็นเครื่องกั้นชลอชั่วคราว และ
 ครบถ้วนในตำนานหน้าทว่าการอำเภอ กั้นแพขายดินค้าจอดอยู่
 ราวสัก ๑๕ หลั่ง ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ทว่าการเดิมชำรุด
 ขาพระพุทธเจ้าได้รบบอนุญาตเงินการจรให้ทำทว่าการอำเภอใหม่
 ขาพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าตรงด้ามแยกซึ่งตั้งทว่าการ
 อำเภออยู่ ณ บัดนี้เป็นที่คับคั่งด้วยอยู่ในที่ทางรวม จึงได้จัดการ
 ปลุกทว่าการอำเภอขึ้นในถนน ต่อมามีแพและเรือค้าขายมา
 จอดมากจน จนเต็มหมด เว้นว่างแต่ขนาดเล็ก ซึ่งจอดแพไม่ได้
 ออกประการหนึ่ง ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้า ๆ ให้กระทรวงเกษตราธิการ สร้างประตูน้ำชนบทคลอง
 เจ้าเจ็ด จังหวัดกรุงเก่า กับประตูน้ำคลองบางกอกใหญ่ จังหวัด
 สุพรรณ และขุดพนักคลองทดน้ำ เพื่อให้มีน้ำไว้ให้ราษฎรใช้
 เรือใหญ่บรรทุกสินค้าไปมาได้ตลอดปี เป็นเหตุให้ท้องที่
 อำเภอมีความเจริญสมบูรณ์มั่งคั่งขึ้นเป็นอันมาก ถึงเกิดมี

โรงตั้งชาวชนในคลองนกโรง ๑ ทัดนแวงโกต ๆ ประตูน้ำคลอง
เจ้าเจตเดมราคาอย่างสูงเพียงไร่ละ ๕๐ - ๖๐ บาท แต่เดยวัน
ราคาลงชนไปถึงไร่ละ ๔๐๐ - ๕๐๐ บาท พันทอาเกอนเดมเมอ
แรกชาพระพุทเจ้าชนมารบราชการณองพระเดชพระคุณ อยู่
ในกรุงเก่า ชาพระพุทเจ้ายังเคยเห็นมทป่าพงอยู่ประมาณ
หลายหมื่นไร่ เป็นนาเตยนอยแต่ตอนหลังบ้านออกไปก็ไม่ได้
เท่าใดนัก ต่อมาบัดนี้ ทป่าพงนั้นหายกลายเป็นนาเตยนตลอด
ไปจนจดท้องทุ่งจังหวัดสุพรรณ

คลองเจ้าเจตเดมปากคลองทางสุพรรณเรียกว่า คลอง
บางญวน เป็นทางเรือไปมาระหว่างกรุงเก่ากับสุพรรณ ซึ่ง
ชาพระพุทเจ้าชั้นนี้ฐานว่าคงจะใช้มาตั้งแต่ระหว่างกรุงศรี
อยุธยา กับเมืองอุทองแล้ว แต่ปากคลองที่สร้างประตูน้ำทาง
กรุงเก่านี้ ขุดใหม่ร่นลงมาจากปากคลองเดิมประมาณ ๓ เส้น
เพื่อให้เขารูปกับแม่น้ำอ้อม

อำเภอเสนาใหญ่

ภูมิประเทศ

ตำบล

๒๕

หมู่บ้าน

๒๔๓

บ้าน

๓,๖๖๘

หลังคาเรือน	๗,๓๘๗
วัด (พุทธ)	๒๓
ที่ลำนักดงษ์ (พุทธ)	๔
ตลาด	๑
ร้านจำหน่ายสุรา	๗๕
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๑๐
โรงตีข้าวเครื่องกล	๓
โรงเดอຍไม้เครื่องจักร	๑
เขื่อนนา	๑๐๒,๓๘๒ ไร่
หนอง	๘๑

พาหนะ

ม้า	๘๔๓
โค	๒,๑๑๕
กระบือ	๕,๖๖๘
เกวียน	๗๕๕
เรือกลไฟ	๓
เรือบรรทุกสินค้า	๑๔๗
เรือใช้ดอย	๘,๑๐๕
รวมเรือ	๘,๒๕๕

ข้าว

ปีนประจุปาก	๒๙๘
ปีนประจุท้าย	๑๙๗
รวม	๔๙๕

พลเมือง

บรรพชิต	๖๑๔
คฤหัสถ์ชาย	๓๐,๖๕๘
หญิง	๑๑,๓๗๓
รวม	๒๒,๖๔๔

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๑๓๘,๒๙๗ บาท ๓๕ สตางค์

ท้องที่อำเภอเด่นาใหญ่เป็นพนาทลุม แต่เดิมมีมาหนอง
และลาดใหญ่ ๆ หลายแห่ง เช่นลาดชะโดเป็นต้น หนองและลาด
เหล่านี้มีมาชดตลอดปี จึงปรากฏว่าเป็นที่อุดมไปด้วยปลา
กว่าท้องที่อำเภออื่น ๆ ในจังหวัดกรุงเก่า ครั้นต่อมาถึงบัดนี้
ลาดและหนองคลองในท้องที่ตนเช่น ไม่น่าชดอยู่ได้ตลอดปี
มิได้มีปลาอาศัยให้เกิดเป็นพืชพันธุ์แพร่หลายเหมือนดังแต่ก่อน
ในฤดูแล้งปลาต้องอาศัยในลำน้ำ ก็ถูกจับเป็นอาหาร เป็ด
อยู่เต็มอ เกิดไม่ทัน ทั้งในลำน้ำเลากมเรอกดเรอยนตรเดินอยู่

ทุกวัน ทำให้หน้าป่วนปั่น ปลาอาศัยไม่สะดวกเหมือนดังแต่ก่อน
ถึงแม้จะได้จัดการหวงห้ามที่ไว้รักษาพืชพันธุ์ปลา มทหนาวัด
และทว้างบ้านเรือนราษฎรบางแห่ง ก็ไม่ได้ประโยชน์นัก
เพราะฤดูแล้งน้ำแห้งงวดลงไป ไม่มีที่พอกที่ปลาจะหลบหนีไป
พักให้เกิดพืชพันธุ์ได้ แต่เดิมเมื่อแรกเจ้าพระพุทธเจ้าชนมวารับ
ราชการ ซึ่งเป็นเวลายังมีโคมเรือจ้างกุดเดินในลำน้ำแควน
เจ้าพระพุทธเจ้าได้เคยออกมาตรวจราชการ ได้เห็นปลาในลำน้ำ
ตามหน้าวัดมุดออกพล่านไป ครั้นต่อมาเมื่อเกิดมเรือจ้างกุดเดิน
รับส่งคนโดยสารระหว่างกรุงเทพฯ กับฝักไห้ชนอกค่าย ๑ ปลา
ในลำน้ำกุดน้อยลงไปจนเวลายามหน้าวัดเกือบจะไม่ใคร่เห็น
ปลามุดแล้ว

ส่วนที่นาที่อุดมกว่าท้องที่อำเภออื่น ๆ แต่เดิมมาถ้าปีใด
น้ำมากแต่ต้นปี ไหลเข้าทุ่งได้ก่อนต้นข้าวขึ้นง่แล้ว ปีนั้น
นาในท้องทุ่งลาดชะโดเป็นเสียหมด และถ้าปีใดน้ำน้อยหรือมาก
แต่มาล่า นานาในท้องที่อำเภอเสนาใหญ่เป็นไต่ ครั้นมาราว
เมื่อสัก ๑๐ ปี นานาในท้องที่อำเภอเกิดเสียติด ๆ กันหลายปี
เหตุที่จะเกิดการเสียหายแก่นานาในท้องที่อำเภอเสนาใหญ่นั้น เป็น
ด้วยคลองกระทุ่มโพรงซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอพรหมบุรี ซึ่ง
ปากคลองข้างเหนือออกแม่น้ำแควใหญ่ ปากคลองข้างใต้ออก

แม่น้ำแควน้อย พนคลองนนทรีเป็นห่วงเป็นตอน มีโขดหินอยู่
หลายแห่ง ถึงแม่น้ำเหนือจะหลากมาในต้นฤดู ถ้าไม่มากจนถึง
พ้นโขดนั้นไปได้แล้ว น้ำทางแควแม่น้ำน้อยก็ยังไม่เข้าท่วมทุ่ง
ต่อมาพวกลูกค้าชาว ยากจะไ้เรือให้ไ้จนถึงฤดูแล้ง จึง
ไปขุดโขดทกหน้าในคลองกระทุ่มโพรงออกเป็นร่อง พอถึงต้น
ฤดูน้ำปีหลังหลากลงมา น้ำก็เข้าร่องในคลองกว้างและลึกลง
เลยไหลลงทางแม่น้ำน้อย เข้าท่วมทุ่งนาเดิมในอำเภอเด่นา
ใหญ่เสียหายติด ๆ กันหลายปี การเร่องนทราบดีถึงกระทรวง
เกษตรธิการ จึงได้ดำริการป้องกัน ดำรงทำนบระบายน้ำชน
ที่ปากคลองลาดชะโด กันน้ำที่ไหลหลากมาในต้นฤดูให้ไหลลง
ตามลำน้ำให้เข้าทุ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้า ๆ ว่า ตั้ง
แต่ทำทำนบระบายน้ำมาแล้ว น้ำในท้องทุ่งนั้นก็ได้ผลดีขึ้น ถึง
บางปีเช่นปีนี้จะแล้งบ้างก็เป็นล้งนเล็กน้อย

๔. วันที่ ๑๗ กันยายน เวลาเช้า ๕ โมงเศษ เล็ดจ์
แต่พลบพลาหน้าวัดย่านอ่างทองขึ้นไปตามลำแม่น้ำบ้านฝักให้
ปากตะวันออกผ่านปลายเขตอำเภอป่าโมกข์ ผังตะวันตกเป็น
ท้องอำเภอวิเศษไชยชาญ จังหวัดอ่างทอง ประทับร่อนวัดท่า
สุวรรณ ได้ทว่าการอำเภอวิเศษไชยชาญ ระยะทาง ๒ ชั่วโมง
ครึ่ง ประทับแล้วเล็ดจ์แต่วัดท่าสุวรรณขึ้นไปประทับแรม

พลับพลาหน้าวัดเกาะ หน้าท่าการอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัด
อ่างทอง ระยะทาง ๒ ชั่วโมง

หมายเหตุ อำเภอป่าโมกข์

ภูมิประเทศ

ตำบล	๓๐
หมู่บ้าน	๓๐๒
บ้าน	๒,๓๘๓
หัดงคาเรือน	๔,๖๓๘
วัด (พุทธ)	๑๘
ที่ดำนก่งงม (พุทธ)	๑
ตลาด	๒
ร้านจำหน่ายสุรา	๓๔
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๓
เขื่อน	๔๔,๘๘๒ ไร่ ๒๒ วา
หนอง	๕๕

พาหนะ

ม้า	๕๗๕
โค	๖,๑๗๕

กระป๋อง	๒,๕๕๗
เกวียน	๔๖๓
เรอยนต์	๑
เรอบรรทุกดิน	๘๓๐
เรอใช้ดอย	๒,๔๘๓
รวมเรอ	๓,๓๑๔

อาวุธ

ปืนประจูปาก	๓๘๐
ปืนประจุกท้าย	๑๒๖
รวม	๕๐๖

พลเมือง

บรรพชิต	๔๑๕
คฤหัสถ์ชาย	๕,๘๕๐
หญิง	๖,๒๘๘
รวม	๑๒,๕๖๔

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๘๐,๑๒๐ บาท ๒๔ สตางค์

ท้องที่อำเภอป่าโมกข์ นาทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำใหญ่
เป็นทาดอน แต่ฝั่งตะวันตกซึ่งปลายเขตมาติดต่อกับอำเภอเสนา-

ใหญ่ และอำเภอวิเศษไชยชาญ รับผิดชอบนำผู้มั่วสุมต่างๆ กับนา
ในอำเภอเสนาใหญ่ เพราะฉะนั้นในปีใดน้ำเหนือมากหลากมา
แต่ต้นฤดู เช่นปีนั้นนาในทุ่งนกกไม่สู้งาม

อำเภอวิเศษไชยชาญ

ภูมิประเทศ

ตำบล	๑๘
หมู่บ้าน	๒๑๘
บ้าน	๔,๔๘๕
หลังคาเรือน	๘,๓๗๖
วัด (พุทธ)	๒๑
ที่สำนักสงฆ์ (พุทธ)	๒๒
ตลาด	๔
ร้านจำหน่ายสุรา	๘๐
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๓๐
โรงตีข้าวเครื่องกล	๒
เขื่อน	๑๑๖,๘๓๓
หนอง	๗๐

ไว้ ๒ งาน ๑๘ ไร่

พาหนะ

ม้า	๓,๔๘๔
โค	๓๕,๐๐๐
กระบือ	๘,๒๗๗
เกวียน	๓,๓๐๘
เรือนนตรี	๓
เรือบรรทุกดินคำ	๕๓๗
เรือไต้ถ้อย	๕,๓๐๔
รวมเรือ	๕,๖๔๒

อาวุธ

ปืนประจูปาก	๓,๔๘๓
ปืนประจุกท้าย	๒๓๓
รวม	๓,๖๘๒

พลเมือง

บรรพชิต	๔๖๘
คฤหัสถ์ชาย	๘,๘๘๓
หญิง	๓๐,๔๘๓
รวม	๒๐,๘๓๐

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๗ ซึ่งจัดเก็บ
ณ ทว่าการอำเภอ ๓๓๖,๐๕๕ บาท ๘๐ สตางค์

เมืองวิเศษไชยชาญ เดิมข้าพระพุทธเจ้ามีความเห็น
ร่วมกับพระดำริ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราช
านุภาพว่า คงจะได้ตั้งขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เมื่อชนะทัพมหาอุปราชหงสาวดีตอนพระเจดีย์ เพราะทองถ
นเป็นทางเดินกองทัพไปยังหนองลำทราย แต่ครั้นข้าพระพุทธ
เจ้าพิจารณาต่อมากเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า น่าจะเป็นเมืองที่ตั้งมา
แต่แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาแล้ว ด้วยเมื่อครั้ง
พระเจ้าหงสาวดีแต่งพระยาพลมณีน้อย ยกทัพเข้ามาตั้งยังเมือง
สุพรรณบุรี เป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา
สมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้ตั้งยกทัพเร
อขึ้นไปตั้งยังเมืองวิเศษไชยชาญ แล้วจึงได้ตั้งยกโดยทางบกไป
ตั้งทัพหลวงตำบลลำสนธิ ดิถีพระยาพลมณีน้อย เขาพระยา
แมนแตกไป ภายหลังเมื่อทรงชนะข้าศึกมา คงจะทรงเห็นว่า
ทองทนอยู่ใกล้กับสุพรรณ ทั้งเป็นทางข้ามทางเดินเข้ามากรุง
และพวกกมจะยกลงทางกาญจนบุรีมาสู่สุพรรณ จึงตั้งเมืองขึ้น
กันมานานอยดอดังไว้ และเอาการทมิชยกเข้าข้าศึกมาให้เป็น
ขอเมือง แต่งแม่จะตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ข้าพระพุทธเจ้ากเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า คงเป็นด้วยพระดำริของ
 ถมเด็จพระนเรศวรนั่นเอง

ทางฝั่งตะวันออกเห็นอทวการอำเภอขึ้นไปราว ๕๐ เส้น
 มีโคกใหญ่โคกหนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่าบ้านจวน คงจะเป็นที่ตั้ง
 จวนผู้ว่าราชการเมือง

อำเภอเดิมเรียกว่าอำเภอไผ่จำศีล ข้าพระพุทธเจ้าได้
 ได้เสด็จตามพวกชาวบ้านได้ความว่า เดิมมีหมู่บ้านอยู่ ๓
 ตำบลบ้านจวนลงมาว่ามช้เข้าไปจำศีลอยู่ในระหว่างหมู่บ้านนี้ จึง
 เรียกกันว่า ไผ่จำศีล ท้องที่อำเภอตอนล่างเป็นทลุ่ม ตอน
 เหนือทวการอำเภอขึ้นไปถึงคอยเป็นทตอน แดก่อนเขตตาน
 ตะวันตกกินเข้าไปจนถึงหลังจังหวัดสุพรรณ ตอนท้องที่อำเภอ
 ครึ่งประจันต์ เขตอำเภอจรุกเข้าไปจนถึงบางแห่งอีก ๓ เส้นจะ
 ตกด้านาสุพรรณ มาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ เกิดรู้สึกความไม่สะดวก
 กันชนในระหว่าง ๒ จังหวัดน คือ จังหวัดอ่างทองมีเขตไกล
 ออกไป เมื่อเกิดราชการจะส่งเสียดกันกไม่ทันทวงท ทั้งเป็นขอ
 ลำบากในการเก็บภาษีอากร ฝ่ายจังหวัดสุพรรณถึงนาและ
 บ้านเรือนราษฎรจะอยู่ไกล ก็บังคับบัญชาไม่ได้ เพราะต่าง
 ท้องที่ กระทรวงมหาดไทยจึงได้สั่งให้แบ่งเขตกันใหม่ ได้
 ตกกลงกันทั้ง ๒ ฝ่าย ถือเอาปลายด้านาตามโกตอนทเรียกว่า

ปลายนา ผังตะวันออกเป็นเขตอ่างทอง ผังตะวันตกเป็นเขต
ลพบุรี เป็นอันจังหวัดลพบุรีได้เนื้อที่นาไปจากจังหวัด
อ่างทองหลายพันไร่ และทุ่งป่าไผ่ก็มาก ได้ขยายเขตทางฝั่ง
ตะวันออกบางแห่งห่างแม่น้ำออกมาได้ราว ๓๐๐ เส้น

ขอ^๒ท^๑เขต^๑ทาง^๑อ^๑าง^๑ท^๑อง^๑ รุก^๑ออก^๑ไป^๑จน^๑เก^๑อบ^๑ต^๑ก^๑ม^๑เ^๑น^๑า^๑
 ด^๑ุ^๑พ^๑ร^๑ร^๑ณ^๑น^๑น^๑ ข^๑า^๑พ^๑ร^๑ห^๑ุ^๑ท^๑ห^๑เจ^๑า^๑ด^๑ี^๑บ^๑ไ^๑ด^๑ค^๑ว^๑า^๑ เ^๑ค^๑ม^๑ก^๑อ^๑น^๑จ^๑ด^๑ก^๑า^๑
 ป^๑ก^๑ค^๑ร^๑อง^๑ห^๑ว^๑เ^๑ม^๑อง^๑ พ^๑น^๑ท^๑น^๑เ^๑็น^๑บ^๑้า^๑ไ^๑เ^๑ ราช^๑ฐ^๑ร^๑ชา^๑ว^๑อ^๑าง^๑ท^๑อง^๑ไป^๑
 โ^๑ก^๑เ^๑ล^๑้าง^๑บ^๑้า^๑ด^๑ง^๑เ^๑็น^๑น^๑า^๑ ต^๑อ^๑จ^๑า^๑ก^๑น^๑า^๑เ^๑ค^๑ม^๑ออก^๑ไป^๑อ^๑ีก^๑เ^๑า^๑ไ^๑ด^๑ ข^๑้า^๑ห^๑ล^๑ว^๑
 เ^๑ล^๑เ^๑น^๑าก^๑ออก^๑ต^๑ร^๑า^๑จ^๑อง^๑ไ^๑ห^๑เ^๑็น^๑น^๑า^๑ค^๑ง^๑เร^๑ีย^๑ก^๑ท^๑าง^๑อ^๑าง^๑ท^๑อง^๑ เ^๑ร^๑ว^๑ะ^๑
 ป^๑ร^๑ะ^๑ด^๑ง^๑ค^๑ะ^๑ไ^๑ด^๑ี^๑บ^๑ด^๑ไ^๑ห^๑เ^๑ม^๑าก^๑ แ^๑ด^๑ท^๑าง^๑ด^๑ุ^๑พ^๑ร^๑ร^๑ณ^๑เว^๑ด^๑า^๑น^๑น^๑ข^๑า^๑พ^๑ร^๑ห^๑ุ^๑ท^๑ห^๑-
 เจ^๑า^๑เ^๑ห^๑น^๑ด^๑ว^๑ย^๑เก^๑ด^๑า^๑ ๗ ว^๑า^๑ บ^๑าง^๑ท^๑ี^๑จะ^๑ออก^๑ไ^๑ท^๑ร^๑ม^๑ ๗ ^๑ผู้^๑ค^๑น^๑เ^๑า^๑บ^๑าง^๑
 จ^๑ึง^๑ม^๑ไ^๑ด^๑เ^๑า^๑ง^๑บ^๑้า^๑ร^๑ุก^๑มา^๑ท^๑าง^๑ด^๑ะ^๑ว^๑น^๑ออก^๑บ^๑าง^๑

๕. วันที่ ๑๘ กันยายน เวลาบ่ายโมง ได้จัดประทับ
เรือพระที่นั่งย่นตรไปประพาสบ้านโพธิ์ทอง ประทับร้อนวัด
โพธิ์ทอง ซึ่งเป็นวัดที่พงศาจารย์ว่า ชุมหลวงหาวัดได้จัดออก
มาทรงผนวชครั้งที่ ๒ ระยะทาง ๑ ชั่วโมง ประทับด้วยแล้ว
ได้จัดกลับประทับแรมพลับพลาหน้าวัดเกาะตามทางเดิม

หมายเหตุ

อำเภอโพธิ์ทอง

ภูมิประเทศ

ตำบล	๒๖
หมู่บ้าน	๒๕๗
บ้าน	๔,๑๖๓
หลังคาเรือน	๘,๔๘๘
วัด (พุทธ)	๒๗
วัดถ้ำกั้ง (พุทธ)	๑๒
ตลาด	๓
ร้านจำหน่ายสุรา	๔๓
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๖
เขื่อนนา	๑๔๖,๖๓๖ ไร่ ๓ งาน ๓๘ วา
หนอง	๑๒

พาหนะ

ม้า	๑,๓๓๖
โค	๑๐,๘๘๕
กระบือ	๑๑,๔๕๖
เกวียน	๘๕๘

เรือบรรทุกสินค้า	๑,๙๖๘
เรือใช้ดอย	๒,๕๙๓
รวมเรือ	๔,๕๕๙

อาวุธ

ปืนประจูปาก	๑,๓๘๔
ปืนประจุกท้าย	๙๗
รวม	๑,๔๘๑

พลเมือง

บรรพชิต	๔๑๘
คฤหัสถ์ชาย	๑๑,๒๒๘
หญิง	๑๑,๗๓๒
รวม	๒๓,๓๗๘

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งจัดเก็บ

๑. ทว่าการอำเภอ ๑๑๐,๐๐๐ บาท ๖๙ ๘๓๖

๒. ท้องท่าอำเภอโพธิ์ทองเป็นพนทคอน เทากบพนทอำเภอ

พิเศษไชยชาญตอนเหนือ เขตด้านตะวันตกจดปลายเขตอำเภอ

เดิมบาง จังหวัดสุพรรณบุรี ท้องทตอन्नนยังเป็นป่าอยู่

ประมาณ ๓ ใน ๔ ของท้องท่าอำเภอ แต่ราษฎรก็ยังไถน

ป่าดงเป็นนาเขียบออกไปอยู่ทุกปี

วัดโพธิ์ทอง ซึ่งพงศาวดารว่าขุนหลวงหาวัดได้เจ็ดจอออกไปทรงผนวชนั้น อยู่กลางทุ่ง เป็นวัดเล็กๆ ไม่ใหญ่โตเท่าใด และตำหนักคำหยาดทว่าเจ็ดจอออกมาประทับนั้นก็อยู่ไกลจากวัดออกไปราว ๕๐ เส้น ตำหนักก่อเป็นตึกรูปอย่างศาลาการเปรียญ และทนนกมโหฬารววดวาวราม ตั้งอยู่บนดอนกลางทุ่ง ดูไม่น่าจะสบายอะไร ที่เจ็ดจอไปประทับอยู่ก็เห็นจะเป็นด้วยเวลาดำรงทรงคุณสมเด็จพระเจ้าพระที่นั่งสุริยามรินทร์ และทอดออกมาประทับอยู่ทางแม่น้ำน้อยนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า น่าจะเป็นบ้านพระญาติวงศ์ฝ่ายพระชนนีอยู่ในทองทั้น เพราะเมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ก็โปรดเจ็ดจอมาประพาสและทรงนมัสการพระนอนจักรสีห์ และวัดขุนอินทประมูลทางตาแม่น้ำน้อย น่าจะมีอะไรเกี่ยวพันอยู่ในส่วนพระองค์บ้าง จึงกล้าเจ็ดจอออกมาประทับ

๒. วันที่ ๑๕ กันยายน เวลาเช้า ๕ โมง เจ็ดจอแต่พลับพลาบ้านเกาะขนไปตามแม่น้ำน้อย ประทับรอนวัดจำปาทอง ทองท้ออาเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี ระยะทาง ๒ ชั่วโมง ๕๐ นาที ประทับแล้วแล้วเจ็ดจอแต่วัดจำปาทอง ขนไปประทับแรมพลับพลาหน้าทว่าการอำเภอสิงห์ จังหวัดสิงห์บุรี ระยะทาง ๒ ชั่วโมง

หมายเหตุ

อำเภอพรหมบุรี

ภูมิประเทศ

ตำบล	๑๘
หมู่บ้าน	๑๓๑
บ้าน	๒,๖๒๓
หตงคาเรือน	๗,๖๗๒
วัด (พุทธ)	๓๒
วัดถ้ำกั้ง (พุทธ)	๔
วัดฝรั่ง	๑
ตลาด	๓
ร้านจำหน่ายสุรา	๔๕
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๗
เขื่อน	๕๓,๗๗๐ ไร่
หนอง	๓๒

พาหนะ

ม้า	๘๘๖
โค	๕,๐๑๘
กระบือ	๖,๘๓๗
เกวียน	๓๔๖

เรือกลไฟ	๑
เรือบรรทุกดินค้า	๑๑๑
เรือใช้สอย	๓,๓๒๖
รวมเรือ	๓,๔๓๘

อาวุธ

ปืนประจำปาก	๘๒๗
ปืนประจำท้าย	๑๔๐
รวม	๙๖๗

พลเมือง

บรรพชิต	๔๔๓
คฤหัสถ์ชาย	๘,๒๒๘
หญิง	๘,๓๒๗
รวม	๑๗,๙๙๘

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๗๐,๖๘๓ บาท ๔๘ สตางค์

อำเภอพรหมบุรี ตั้งทว่าการอำเภออยู่ตำบลแม่น้ำใหญ่
เขตทิศตะวันออกจรดเขตอำเภอโพธิ์ จังหวัดลพบุรี ตะวันตก
ข้ามแม่น้ำน้อยไปจดอำเภอโพธิ์ทองและอำเภอดังหี ท้องที่เป็น
นาดอนสัก ๒ ส่วน เป็นที่ดุ่มและที่สระเพินสักส่วน ๓

ตามกฏมนเทียรবাদว่าเป็นเมืองหลานหลวง ข้า-
พระพุทธเจ้าได้ตรวจดูทั้ง ๒ ฟากดำแม่น้ำใหญ่และดำแม่น้ำน้อย
ก็มีได้พบโบราณสถาน ซึ่งพอจะเห็นว่าเป็นที่ตั้งเมืองอยู่ที่ใด
มีเนินดินอยู่ทางฝั่งตะวันออกใต้จากการอำเภอลงมาแห่ง ๓ เป็น
รูป & เหลี่ยม ข้าพระพุทธเจ้าตั้งนิษฐานว่าคงจะเป็นค่ายไทย
ที่ตั้งรบพม่าในแผ่นดินพระมหาธรรมราชา เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า
ไม่ใช่เมือง เพราะธรรมดาเมืองจะต้องมีวัดอยู่ด้วย

อำเภอสิงห์

ภูมิประเทศ

ตำบล	๓๒
หมู่บ้าน	๓๓๕
บ้าน	๒,๐๒๐
หลังคาเรือน	๕,๘๒๘
วัด (พุทธ)	๓๐
ที่สำนักสงฆ์ (พุทธ)	๓๓
ตลาด	๑
ร้านจำหน่ายสุรา	๒๐
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๔

๕ ๘
เนอทนา

๒๖,๑๕๘ ไร่ ๑ งาน ๓๑ ไร่

หนอง

๒๕

พาหนะ

๒
ม้า

๙๑๐

โค

๒,๐๕๐

๘
กระบือ

๘,๐๓๔

๘
เกวียน

๔๘๒

๘
เรือบรรทุกสินค้า

๒๑

๘
เรือใช้ดอย

๑,๐๘๒

รวมเรือ

๑,๑๐๓

อาวุธ

๘
ปืนประจำปาก

๙๐๙

๘
ปืนประจำท้าย

๕๙

รวม

๙๖๘

พลเมือง

๘
บรรพชิต

๒๗๒

๘
คฤหัสถ์ชาย

๖,๒๑๙

๘
หญิง

๖,๗๒๗

รวม

๑๓,๒๑๙

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๓๖,๔๒๔ บาท ๒๓ สตางค์

ท้องท่าอำเภอตั้งริมฝั่งตะวันออก มีเนื้อที่น้อย เป็นที่นา
บ้าง ยังเป็นป่าอยู่บ้าง แต่ตอนตะวันตกยังเป็นป่าอยู่มาก
นับว่าเป็นอำเภอกันดาร เมื่อครั้งยังเป็นเมือง ผู้ว่าราชการ
เมืองเคยตั้งศาลากลางอยู่ที่ตอนใต้ทว่าการอำเภอลงไป มาจน
ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระพิศาล
สงคราม (ด่อน) เป็นผู้ว่าราชการเมืองตั้งหีบรี พระพิศาล
สงครามผู้ว่าราชการเมืองตั้งหีบรี ไม่มาตั้งศาลากลางอยู่ที่ใน
ถานาน้อย ขออนุญาตตั้งศาลากลางอยู่ที่บ้านริมฝั่งตะวันตก
แม่น้ำใหญ่ เหนือปากคลองบางต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นท้องท่าอำเภอ
พรหมบุรี อยู่มาจนถึงยุบเมืองตั้งหีบรีลงเป็นอำเภอ

บ้านระจัน ซึ่งมีชื่อเสียงในพงศาวดารว่า พวกชาว
เมืองวิเศษไชยชาญ เมืองตั้งหีบรี เมืองสรรค์บุรี ลงมาพม่า
ซึ่งยกทัพมาทางเมืองอุทัยธานี แล้วพากันหนีไปหาพระอาจารย์
ธรรมโชติวัดเขาบางบัวผู้มีความวิริยอุตสาหะ ซึ่งมาอยู่ ณ วัด
โพธิ์เกาตั้น ในบ้านระจัน แล้วชักชวนกันตั้งค่ายมั่นต่อสู้ทัพ
พม่าแตกถึง ๗ ครั้งนั้น อยู่ทางตะวันตกจากริมแม่น้ำน้อย
ตรงหน้าวัดท่าข้ามออกไปอีกประมาณ ๒๐๐ เส้นเศษ แนวคูค่าย

ของชาวบ้านระจันคร่งนั้นยังปรากฏอยู่ แต่วัดโพธิ์เกาตันทพระ
อาจารย์ธรรมโชติอยู่นั้น เห็นจะร้างมาแต่เสียค่ายบ้านระจันใน
ถนนวน เวลานกมราชวรยกไปตงประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพ
อยู่ราย ๆ แล้ว

๗. วันที่ ๒๐ กันยายน เวลาเช้า ๔ โมง เล็ดจ์แต่
พลับพลาหน้าทวารการอำเภอถึงที่ ขึ้นไปประทับร้อนพลับพลา
วัดมหาธาตุ เมืองแพรกกัรราชา คือ เมืองดรรคเกา ท้องที่
อำเภอดรรค จังหวัดชัยนาทบุรี มณฑลนครสวรรค์ ระยะทาง
๔ ชั่วโมง ประทับแล้วเล็ดจ์แต่วัดมหาธาตุขึ้นไปออก
ปากแพรก ด่องลงไปประทับแรมพลับพลาใต้วัดพระบรมธาตุ
จังหวัดชัยนาทบุรี ระยะทาง ๒ ชั่วโมง

๘. วันที่ ๒๑ กันยายน เล็ดจ์พระราชดำเนินแต่
พลับพลาไปประทับวัดพระบรมธาตุ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ตรงกับวันพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวง แล้วเล็ดจ์กลับประทับพลับพลาแรมตามทางเดิม

หมายเหตุ เรื่องเมืองชัยนาทบุรีเป็นอย่างไร ดันเกล้า
ฉันกระหม่อมพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงไว้ว่า
เมืองนั้นเหนจะโตตงภายหลังสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ ได้เมือง
สุโขทัยเป็นประเทศราชขึ้นกรุง พระเจ้าแผ่นดินฝ่ายเหนือ

องค์สุดท้าย มหาธรรมราชาของไทยได้เป็นเจ้าครองเมืองในทันที
 ตอนนั้นคงจะเป็นพระวงศ์ข้างกรุงเก่าขึ้นมาครอง เช่น ดมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) เป็นต้น เมืองนั้น
 เอาตำแหน่งหน้าแควใหญ่และแควเมืองสวรรคเป็นคู่ พระบรมราชา
 รูปแปลกแต่เด็ก มีศีลาจารกอยู่ฐานโพธิ์ แต่เป็นจารึกใหม่ๆ
 เป็นอักษรขอมเขียนภาษาไทย ว่าด้วยการเรียโรปฏิดังพรรณ
 พระธาตุ บอกเรือนเงิน ๒ ดั่ง ๓ ดั่ง แต่มิควรจะดังเกิด
 อยู่ ๒ แห่ง คือ ยังเรียกเมืองสวรรคว่าเมืองแพก คือ แพก
 ศรัทธา กับกล่าวว่ามีสมเด็จพระรูปเดชะขึ้นไปในการฉลอง
 คำนวณตักอยู่ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ดมเด็จพระรูป
 นั้นคงจะเป็นกรมพระเทพามาตย์ พระอัครมเหสีกลางแผ่นดิน
 พระเพทราชา ซึ่งทรงผนวชเป็นรูปช้อยอดุดัดดี นเห็นจะเป็น
 ตัวอย่าง ให้เกิดสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารชนท
 กรุงเทพ ฯ มีระฆังใบหนึ่งหล่อเมื่อ พุทธศักราช ๒๒๗๐ เดียง
 ไม่เพราะ

เมืองสวรรคเก่าทรงไว้ว่า วัดพระมหาธาตุ อยู่ในตำบล
 บ้านซึ่งเรียกว่า บ้านพระลาน อันเป็นทตวงเจ้าผู้ครองเมือง
 อยู่ในกลางย่านระหว่างคูเมืองทั้ง ๒ ด้าน เชนกันยังมีปรากฏ

อยู่ เป็นเนินดินยกขึ้นเข้าไปจากแม่น้ำปากตะวันตก ๒๐ เส้น
 แต่เมืองนี้เป็นเมืองท่า ๒ ฟากน้ำ เช่น เมืองทองปอง แต่ปาก
 ตะวันออกจะยื่นเข้าไปมากน้อยเท่าใด เค้าเงื่อนหายไปเสียแล้ว
 บางที่จะได้คงอยู่แต่ฟากเดียวในชั้นหลัง วัดพระมหาธาตุนั้น
 ตามฝีมือททำ มีเป็น ๒ คราว หรือ ๓ คราว ชั้นเดิมทีเดียว
 เป็นอย่างเมืองตะไคว้ ชั้นที่ ๒ เป็นอย่างเมืองลพบุรี เป็นการท
 เพิ่มเติมซ้ำ ๆ กันลงไป เช่นตัวอย่างที่เห็นชัดคือ พระระเบียง
 เดิมเป็นพระคิदानังเวนทองหนึ่ง มีทองหนึ่ง ครนภายหลัง
 ทำแทรกลงในห้องว่างทุก ๆ ห้อง เป็นพระก่ออิฐ และขยาย
 พระระเบียงต่อออกไป เอมุมเป็นกลาง อย่างเช่นวัดพระศรี
 รัตนคำสดาราม ถ้างพระวิหารใหญ่ชั้นใหม่ ทรงพระราช
 ดำริว่าเห็นจะเป็นคร่งเจ้าญพระยา แต่จะไม่แล้ว ตัวพระ
 มหาธาตุหนักเป็นลั้เหลยมีซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ที่จะเป็นยอดเล็ก
 ยอดน้อยไม่ใช่ปรางค์ มีทางเดินเข้าไปวัดพระยาแพรก (คือ
 เมืองนเรยกแพรกศรีราชา) แล้วถึงวัดอกวดหนึ่ง ซึ่งไม่มีผู้ใด
 รู้จักชื่อเสียแล้ว ถัดเข้าไปจึงถึงวัดดองพนองและวัดจันทร์
 วัดดองพนองนั้นมีพระปรางค์เขมรยงคอยู่ไม่ทำลาย ห้องปรางค์
 มีพระพุทธรูปซึ่งชำรุดตอนล่างองค์หนึ่ง ตอนบนดี น่าจะเป็น

พระชนนัครไชยศรี ทรงพระราชดำริว่าบางที่จะชำรุดมาเก่า
แล้ว จึงเอาชนไปซ้อนไว้เสียบบนพระปรางค์ ตอนล่างก็เห็น
จะก่อประกอบ ได้โปรดเกล้าฯ ให้คนดูก็ไม่พบพบแต่พระซงฆ์
๒ ข้าง เป็นพระแปลกกตมาก รูปนี้ไม่เคยทอดพระเนตรเห็น
ใหญ่ถึงเท่านี้ ได้ทอดพระเนตรอาการกริยาที่สร้างวัดในทณ
เหมือนเมืองดพบุรีทุกอย่าง คือ มีพระเจดีย์รูปต่างรายรอบ ๒
รอบ และพระปรางค์เพื่องตามมุม เป็นต้น วัดต้องพหนองน
ทรงพระราชดำริว่า เห็นจะไม่ใช้ต้องคนพหนองสร้าง เป็นวัด
ต้องวัดติดกัน ทอดพระเนตรเห็นกำแพงเหลื่อมกันอยู่ วัด
เหล่านนี้ไม่เก่าเหมือนวัดพระมหาธาตุทงน

ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำแนะนำ
การปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ จังหวัดไชยนาทบุรี มาข้าง
ท้ายหนังสือแล้ว

๔. วันที่ ๒๒ กันยายน เวลาเที่ยง เสด็จแต่พลับพลา
ใต้วัดพระบรมธาตุ ล่องลงมาประทับที่บ่อนวดมวง เยื้องหน้า
ว่าการอำเภออินทบุรีชาม ระยะทาง ๒ ชั่วโมง ประทับด้วย
แล้ว เสด็จแต่วัดมวงมาประทับที่แรมพลับพลาหน้าศาลากลาง
จังหวัดสิงห์บุรี ระยะทาง ๑ ชั่วโมง

หมายเหตุ

อำเภออินทบุรี

ภูมิประเทศ

ตำบล	๓๐
หมู่บ้าน	๓๕๐
บ้าน	๔,๘๘๓
หัตถ์คาเรือน	๘,๔๘๖
วัด (พุทธ)	๔๕
ที่ดินก่งษ์ (พุทธ)	๒
ตลาด	๕
ร้านจำหน่ายสุรา	๔๓
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๓๓
เนื้อนา	๗๘,๐๖๑ ไร่ ๗๕ วา
หนอง	๑๔

พาหนะ

ช้าง	๑
ม้า	๑,๓๘๒
โค	๒,๓๘๒
กระบือ	๑๒,๖๐๕

เกวียน	๑,๓๐๕
เรือบรรทุกสินค้า	๘๕
เรือใช้สอย	๓,๒๗๓
รวมเรือ	๓,๓๕๘

อาวุธ

ปืนประจำปาก	๑,๔๖๐
ปืนประจำท้าย	๑๗๙
รวม	๑,๖๓๙

พลเมือง

บรรพชิต	๗๒๔
คฤหัสถ์ชาย	๓๑,๘๕๕
หญิง	๓๑,๗๒๒
รวม	๖๓,๓๐๑

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ชั่งจัดเก็บ

๑. ทว่าการอำเภอ ๑๒๗,๙๙๒ บาท ๓๑ สตางค์
 ๒. ท้องที่อำเภออินทบุรี พันทะวันออกเป็นนาดอน
 ทางตะวันตกเป็นนาเดิม ถ้าปีใดนามากแต่ต้นฤดูเช่นปี ๒๕๕๒ ชาวทาง
 ฝั่งตะวันตกก็ไม่สู้บริบูรณ์ และการหาเลี้ยงชีพของราษฎร

บ้านจำหน่าย

๔

เนื้อนา

๓๗,๐๒๓ ไร่ ๓ งาน

หนอง

๔๔

พาหนะ

ม้า

๗๒๘

โค

๒,๘๐๖

กระบือ

๕,๘๘๓

เกวียน

๓๕๘

เรือกลไฟ

๓

เรือบรรทุกสินค้า

๖๐

เรือใช้สอย

๒,๐๘๓

รวมเรือ

๒,๓๕๔

อาวุธ

ปืนประจูปาก

๖๓๔

ปืนประจุกท้าย

๘๘

รวม

๗๐๒

พลเมือง

บรรพชิต	๒๓๖
คฤหัสถ์ชาย	๕,๓๙๓
หญิง	๕,๕๙๓
รวม	๑๓,๒๒๐

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งจัดเก็บ
ณ ที่ว่าการอำเภอ ๕๕,๘๘๗ บาท ๑๗ สตางค์

อำเภอเมือง ซึ่งจะได้ขอพระราชทานพระบรมราชา-
นุญาตเปลี่ยนเป็นอำเภอบางพุทราตามนามตำบล ท.บ.ต.ต.
ศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรีเดิมเป็นท้องที่เมืองพรหมบุรี
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้จัดการปกครอง
ท้องที่ ทรงพระราชดำริเห็นว่าเมืองพรหมบุรี เมืองอินทบุรี
เมืองสิงห์บุรี ๓ เมืองนี้เป็นเมืองเล็ก ผู้คนพลเมืองน้อย ทง
เป็นเมืองที่อยู่ใกล้ติดต่อกัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมืองขึ้น
ใหม่ที่ริมแม่น้ำใหญ่ฝั่งตะวันตก พระราชทานชื่อว่า เมือง
สิงห์บุรี และโปรดให้ยุบเมืองทั้ง ๓ ลงเป็นอำเภอ

รวมทั้งจังหวัดสิงห์บุรี
ภูมิประเทศ

อำเภอ	๔
ตำบล	๕๐
หมู่บ้าน	๕๒๓
บ้าน	๓๓,๔๕๐
หลังคาเรือน	๒๗,๕๕๔
วัด (พุทธ)	๓๐๓
วัด้านักสงฆ์ (พุทธ)	๒๒
วัดฝรั่ง	๓
ตลาด	๑๒
ร้านจำหน่ายสุรา	๑๔๘
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๒๘
เนื้อหนา	๑๕๕,๐๓๓ ไร่ ๓ งาน ๖ วา
หนอง	๓๓๕

พาหนะ

ช้าง	๓
ม้า	๓,๗๑๖
โค	๓๒,๒๖๖

กระบอ	๓๓,๓๖๙
เกวียน	๒,๔๙๓
เรือกลไฟ	๒
เรือบรรทุกสินค้า	๒๗๗
เรือใช้สอย	๙,๗๗๔
รวมเรือ	๑๐,๐๕๓

อาวุธ

ปืนประจำปาก	๓,๙๓๐
ปืนประจำท้าย	๔๖๖
รวม	๔,๓๙๖

พลเมือง

บรรพชิต	๓,๖๗๕
คฤหัสถ์ชาย	๓๓,๖๙๔
หญิง	๓๓,๓๙๕
รวม	๖๖,๗๖๔

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ๔๙๓,๙๖๒ บาท

๗๐ ด้ต่างค

๑๐. วันที่ ๒๓ กันยายน เวลาเที่ยงแล้ว ได้จัด
ประทับเรือพระที่นั่งยนต์รุดลงไปที่เทียบท่าปากคลองบาง

ต้นโพธิ์ เปลี่ยนประทับเรือพระที่นั่งพาย เข้าในคลอง
 บางต้นโพธิ์ ไปออกอ้อมแม่น้ำน้อยเก่า เลี้ยวประพาสวัด
 พระธาตุ เหนือวัดพระนอน ระยะทาง ๑ ชั่วโมง แล้วเลี้ยว
 ประทับวัดพระนอน ทรงนมัสการพระพุทธไสยาสน์ แล้วเลี้ยว
 ออกมาประทับพลับพลาหน้าวัดพระนอน ประทับเสวยแล้วเลี้ยว
 กลับพลับพลาแรมหน้าศาลากลางจังหวัดถึงหีบুরตามทางเดิม

หมายเหตุ คลองบางต้นโพธิ์เป็นคลองขุดใหม่ เพื่อ
 ให้นำแม่น้ำใหญ่เข้าในนาทุ่งดอนใต้จังหวัด และเพื่อเป็นทาง
 ใช้เรือไปมาระหว่างแม่น้ำใหญ่กับแม่น้ำน้อยทางคลองบาง
 คณิต ตัดลานาหน้าวัดพระนอน คือ เป็นอ้อมตามแม่น้ำน้อยเดิม
 ภายหลังนามจะมีผู้ขุดคลองตัดชนทบานมวง ฉายนาเดินตรง
 กัดเขาะออกไปเป็นแม่น้ำ ปากช่องอ้อมแม่น้ำเดิมข้างเหนือ
 ข้างใต้ถนนเขื่อน จึงกลายเป็นลำน้ำควนไป ทอดกลางยังคง
 ลึกม่นาขงอยู่ได้ตลอดปี แต่ก่อนมีคลองบางคณิต ปากคลองอยู่
 ข้างแม่น้ำน้อย ปลายคลองมาจากกลางคองแม่น้ำวัดพระนอน
 ฤดูน้ำใช้เรือไปมาระหว่างแม่น้ำน้อยกับแม่น้ำใหญ่ได้ แต่คลอง
 บางคณิตมีตมต้อยอยู่อย่างหนึ่ง ด้วยชักน้ำในทุ่งหลังจังหวัด
 ถึงหีบุดและหลังอำเภอถึงหลังเรือ ทำให้น้ำในทุ่งนั้นเสียหาย

พระพิศาลสงครามผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีเดยวัน เมื่อครั้ง
รับราชการเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสิงห์บุรี ได้คิดอ่านแนะนำ
ราษฎรให้ช่วยกันลงทุนทำท่อนบกนนาทในปากคลองบางคนที่
เป็นท่อนบกกว้าง ๑๗ วา หนาฐานล่าง ๑๐ วา หลังทำนบกหนา
๔ วา กว้างคลองทั้งต้นถึง ๕ วา ตงแต่เปิดทำนบกนั้นมาแลดู
นาในทุ่งระหว่างแม่น้ำใหญ่กับแม่น้ำน้อย ซึ่งอยู่ในท้องที่
อำเภอเมือง อำเภอดังหิ อำเภออินทบุรี กับอำเภอพรหมบุรี
ตอนเหนือก็พ้นจากความเสียหายได้ผลดีขึ้น

เหนือวัดพระนอนขึ้นไป ๘ เส้นเศษ มีวัดพระธาตุที่
ศาลาลาดเรียกวัดท้ายเมือง ทิวถนนตงกำแพงพุนดินสูงขึ้นไป
กว่าพุนดินประมาณสัก ๖ ศอกเศษ พระธาตุเป็นรูปปรางค์สูง
ราวสัก ๘ วา ด้านตะวันออกเป็นพระวิหารหลวง ด้านตะวันตก
เป็นพระอุโบสถ มีพระเจดีย์กลมเรียงรายไปอีกหลายองค์
ลักษณะการททำและอิฐที่ใช้ เป็นอย่างเดียวกันกับวัดมหาธาตุ
เมืองลพบุรี ดินเกลาดนกระหม่อมพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
หลวงทรงไว้ว่า เห็นจะเป็นเมืองชนเดียวกันกับเมืองสระไ้
เมืองดังหิเดิมคงจะโตตั้งอยู่บนดอนนั้น ต่อมาจะเป็นเพราะที่ดิน
ดอนคับแคบหรือจะต้องการอย่างใด จึงย้ายไปตงที่เมืองเก่าอน
ใกล้ไปข้างเมืองสระบุรี

ใต้วัดพระนอนลงไปราว ๓๐ เส้น มีวัดอกวัดหนึ่งชื่อ
วัดจักรดีห์ ขอนเองจึงเป็นเหตุให้เอาชอวัดทั้ง ๒ ไปควมเรียกวัด
พระนอนว่า พระนอนจักรดีห์ เช่นเดียวกันกับวัดประตูโรงธรรม
วัดท่าการ้องกรุงเก่า ความจริงวัดประตูเป็นวัด ๑ วัดโรงธรรม
ก็อกวัด ๑ แต่วัดประตูในกรุงเก่ามีหลายวัดด้วยกัน ครั้นจะ
เรียกแต่วัดประตูเฉย ๆ ก็เกรงว่าจะไม่ตรงกับวัดประตูที่อยู่ข้างวัด
โรงธรรม จึงเรียกควมว่าวัดประตูโรงธรรม วัดท่าการ้องก็
ทำนองเดียวกัน คือ วัดท่าวัด ๑ วัดการ้องวัด ๑ แต่วัดท่ามี
หลายวัด จึงเรียกควมว่าวัดท่าอยู่ข้างวัดการ้อง เป็นวัดท่าการ้อง

๓๑. วันที่ ๒๔ กันยายน เวลาเที่ยงเศษ เล็ดจแต่
พลับพลาหน้าศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี ล่องลงมาประทับบน
วัดไชโย อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง ระยะทาง ๑ ชั่วโมง
ครึ่ง เล็ดจเข้าทรงนมัสการพระพุทธรูปในพระวิหาร และ
ประทับแล้วแล้ว เล็ดจแต่วัดไชโยมาประทับแรมพลับพลาหน้า
ศาลากลางจังหวัดอ่างทอง ระยะทาง ๑ ชั่วโมง

หมายเหตุ

อำเภอไชโย

ภูมิประเทศ

ตำบล

๓๓

หมู่บ้าน

๔๔

บ้าน	๒,๑๓๓
หลังคาเรือน	๔,๗๑๓
วัด (พุทธ)	๒๖
วัดนักดงษ์ (พุทธ)	๑
วัดแขก	๑
ตลาด	๒
ร้านจำหน่ายสุรา	๓๓
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๓
เชล	
เนอทนา	๔๓,๒๖๖ ไร่ ๒ งาน ๙๗ วา
หนอง	๓๗

พาหนะ

ม้า	๒๘๖
โค	๔,๖๒๕
กระบือ	๕,๘๘๒
เกวียน	๓๙๐
เรือบนตร์	๕
เรือบรรทุกสินค้า	๕๓
เรือใช้ดอย	๑,๔๐๙
รวมเรือ	๑,๔๖๗

อาวุธ

ปืนประจุปาก	๖๘๔
ปืนประจุท้าย	๘๓
รวม	๗๖๕

พลเมือง

บรรพชิต	๓๕๓
คฤหัสถ์ชาย	๕,๔๔๓
หญิง	๖,๒๕๓
รวม	๑๒,๐๔๙

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ซึ่งจัดเก็บ

๗. ทว่าการอำเภอ ๕๒,๙๓๘ บาท ๗๐ สตางค์

อำเภอไชโยเป็นท้องที่นาดอน นอกจากการทำนา
ราษฎรปลูกอ้อยและทำไร่ถั่วบ้าง

วัดไชโย เป็นวัดโบราณในรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระ
พุทธมหาราช (โต) มาสร้างพระพุทธรูปใหญ่ท่งไว้กลางแจ้ง
ไม่สำเร็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงปฏิสังขรณ์
และทรงสร้างพระวิหาร เจ้าพระยาวัดนันทนบุรีสร้างพระอุโบสถ
และศาลาทรงบริเวณวัด ชื่อวัดไชโยนี้ เจ้าพระพุทธรูปเจ้าคิดด้วย
เกล้าด้วยกระหม่อมว่า น่าจะเป็นชื่อเรียกมาแต่ในแผ่นดินพระ

มหาธรรมราชา ด้วยเมื่อพระเจ้าหงสาวดีให้พระเจ้าเชียงใหม่
 ยกลงมาตีพระนครครั้งที่ ๒ ได้ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านสระเกศ อยู่
 คนละฟากกับวัดไชโย ดมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกา
 ทศรฐเสด็จขึ้นไปตีทัพพระเจ้าเชียงใหม่แตกที่บ้านชะวอ แล้ว
 คงจะได้เสด็จมาประทับอยู่ ณ ที่นั้น จึงได้ชื่อว่าบ้านไชโย
 เหมือนดังเมื่อครั้งมหาอุปราชหงสาวดียกมาตีพระนครคราวต
 ค่ายที่ทุ่งชายเคือง ในคลองบ้านขาวเม้า จังหวัดกรุงเก่า ดมเด็จพระ
 พระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรฐ ยกทัพออกไปตีทัพมหา
 อุปราชแตก คลองที่ทุ่งชายเคืองนั้นกรมชื่อว่า คลองชนะมาจน
 ทุกวันนี้

หมายเหตุ

อำเภอเมือง

ภูมิประเทศ

ตำบล	๑๓
หมู่บ้าน	๓๐๒
บ้าน	๓,๐๔๓
หลังคาเรือน	๖,๐๐๒
วัด (พุทธ)	๒๙
ที่ดำนก่งหมี่ (พุทธ)	๖

๔๕

ตลาด	๑
ร้านจำหน่ายสุรา	๔๕
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๒
โรงสีข้าวเครื่องกล	๑
โรงเดือยไม้เครื่องจักร	๑
เชล ๗ เนอทนา	๔๖,๑๑๗ ไร่
หนอง	๓๗

พาหนะ

ม้า	๑,๑๕๐
โค	๓,๘๘๑
กระบือ	๔,๗๘๖
เกวียน	๒๗๗
เรอยนต์	๑๑
เรือกดไฟ	๒
เรือบรทุกดินคำ	๕๕
เรือใช้สอย	๓,๘๑๕
รวมเรือ	๓,๘๘๓

๕๐

อาวุธ

ปิ่นประจุปาก	๕๘๘
ปิ่นประจุท้าย	๑๔๘
รวม	๗๓๘

พลเมือง

บรรพชิต	๔๓๕
คฤหัสถ์ชาย	๗,๔๓๘
หญิง	๗,๔๒๒
รวม	๑๕,๒๙๖

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๘๐,๕๒๒ บาท ๘ สตางค์

รวมทั้งจังหวัดอ่างทอง

ภูมิประเทศ

อำเภอ	๕
ตำบล	๗๘
หมู่บ้าน	๗๗๔
บ้าน	๑๖,๑๘๓
หุดงคาเรือน	๓๓,๒๑๖

วัด (พุทธ)	๑๒๑
วัดด้านกัณฑ์ (พุทธ)	๔๓
วัดแขก	๑
ตลาด	๑๒
ร้านจำหน่ายสุรา	๒๓๓
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๒๔
โรงสีขาวเครื่องกล	๓
โรงเดอยไม้เครื่องจักร	๑
เชือก	๓๙๗, ๙๒๗
เนอท	ไว้ ๗๖ ภา
หนอง	๒๑๒

พาหนะ

ม้า	๕, ๒๓๑
โค	๔๐, ๗๗๖
กระบือ	๓๓, ๙๖๙
เกวียน	๓, ๔๐๖
เรอยนต์	๑๙
เรือกดไฟ	๒
เรอบรรทุกดินค้า	๓, ๔๔๓

๕๒

เรือใช้สอย

๓๕,๔๐๒

รวมเรือ

๓๘,๘๖๕

อาวุธ

ปืนประจำปาก

๔,๕๓๘

ปืนประจำท้าย

๖๖๔

รวม

๕,๒๐๒

พลเมือง

บรรพชิต

๒,๐๘๙

คฤหัสถ์ชาย

๓๙,๙๔๑

หญิง

๔๒,๑๘๗

รวม

๔๔,๒๓๗

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ ๗๓๐,๕๓๐ บาท

๙๐ ๘๓๓๕

เงินพระคลังข้างที่

๙,๕๗๓ บาท ๒๕ ๘๓๓๕

แม่น้ำหน้าศาลากลางจังหวัดอ่างทอง ลงไปทางวัด

ป่าโมกข์เป็นแม่น้ำใหม่ แม่น้ำเดิมลงทางบางแก้วมาบ้านขวาง

บ้านระหานตั้ง บ้านตระนิม ปากน้ำประดบ โพธิ์สามต้น ลง

ทางวัดตมหลังเพนียดมาวัดแม่นางปลื้มออกหัวแหลม ภายหลัง

ด้ายน้ำได้เปลี่ยนไปอีกทาง ๑ ต้นแยกจากในบางแก้วเข้ามา
 หน้อยหนึ่ง ลงทางหลังศาลากลางไปออกป่าโมกซ์ ลงบ้านเลน
 บางบาต บ้านหัวสะพาน ลงทางหน้าวัดกุฎีทอง บรรจบ
 แม่นาเกาทัณฑ์แหลม ภายหลังมากจะมีผู้ชดคดองดัดแยกจาก
 บางแก้วมาตามหน้าศาลากลางจังหวัดอ่างทอง ลงคลองศาลา
 แดงไปออกแม่น้ำน้อยทลปพลาดัดเกาะ แต่ด้ายน้ำใหญ่ไม่ไป
 ทางตะวันตก ก็มาทางตะวันออก ลงไปถึงป่าโมกซ์ จึงทำให้
 ลำบางแก้ว และลำน้ำทางแยกหลังศาลากลางต้นขึ้นไป ช่อที่
 ขาพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า บางแก้วเป็นแม่น้ำใหญ่เก่า
 ไหลลงทางกรุงเก่า ก็ด้วยได้ตรวจสอบพบแนวแม่น้ำเดิม
 และโบราณวัตถุ และยังมีโคลงนิราศซึ่งแต่งแต่ครั้งกรุงเก่า
 ว่าด้วยตามเสด็จพระราชดำเนินเมืองนครสวรรค์ ประกอบด้วย
 ระยะทางเสด็จพยุหยาตราชนมาจากกรุงเก่า มีช่อดาบดตามท
 ขาพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลมาแล้ว

ช่อทองหวดคนเดิมช่อวาเมืองอ่างทองนั้น เห็นด้วย
 เกด ๆ ว่า น้ำจะมาจากช่อบางคำทอง ด้วยมีโคลงนิราศ
 ตอนนั้นว่า

ดู^๕ง^๕บาง^๕นา^๕ซอ^๕

คำ^๐ทอ^๐ง

นำ^๕ปวน^๕บึง^๕เป็น^๕ฟอง^๕

คว่าง^๑คว่าง^๑

แด^๑ดา^๑ญ^๑ว่า^๑จวน^๑ด^๑ย^๑อง^๑

พื^๑ง^๑พิ^๑ศ^๑

เร^๑ง^๑ร^๑ิบ^๑พา^๑ย^๑พ^๑ด^๑ช^๑ว^๑าง^๑

แม่^๑นา^๑น^๑อง^๑ดิ^๑น^๑ฐ^๑

อน^๕ง^๕ ท^๑ท^๑าง^๑แย^๑ก^๑แม่^๑นา^๑ด^๑าย^๑ห^๑ด^๑ง^๑คำ^๑ด^๑า^๑ก^๑ด^๑าง^๑น^๑น^๑ ราช^๕ฏ^๕ร

ก^๕ย^๕ง^๕เร^๑ย^๑ก^๑ว^๑า^๑ป^๑าก^๑น^๑า^๑ป^๑ระ^๑คำ^๑ท^๑อ^๑ง^๑ ล^๑่^๑ว^๑น^๑เ^๑น^๑า^๑ไป^๑เร^๑ย^๑ก^๑ว^๑า^๑แม่^๑นา^๑

ด^๑าย^๑ท^๑อ^๑ง^๑จ^๑น^๑ท^๑ก^๑ว^๑น^๑น^๑ เ^๑ด^๑เ^๑็น^๑ด^๑า^๑น^๑า^๑ท^๑ด^๑น^๑เ^๑น^๑ไ^๑ช^๑ไ^๑ม่^๑ไ^๑ด^๑เ^๑ด^๑ว^๑ ใน^๑

ร^๑ั^๑ช^๑ก^๑า^๑ด^๑ท^๑ ๒ ย^๑ง^๑ม^๑พ^๑ระ^๑ราช^๑ป^๑ระ^๑ด^๑ง^๑ค^๑ท^๑จะ^๑ไ^๑ห^๑า^๑ง^๑แ^๑ก^๑ว^๑ม^๑นา^๑ไ^๑ช^๑เร^๑อ^๑ไ^๑ด^๑

ด^๑ล^๑อ^๑ด^๑บ^๑ด^๑ง^๑เ^๑ด^๑เ^๑ด^๑เ^๑ม^๑ เ^๑ม^๑เ^๑อ^๑ พ^๑.ค^๑. ๒๓๕๖ ป^๑ี^๑ระ^๑กา^๑เบ^๑ญ^๑จ^๑ค^๑ก^๑ ไ^๑ป^๑ร^๑ด^๑

ไ^๑ห^๑เ^๑า^๑พ^๑ระ^๑ยา^๑อ^๑ภ^๑ย^๑ภ^๑ุ^๑ร^๑ ท^๑ด^๑ม^๑ุ^๑ห^๑น^๑าย^๑ก^๑ เ^๑็น^๑แม่^๑ก^๑อง^๑เก^๑ณ^๑ท^๑ค^๑น^๑เ^๑ม^๑เ^๑อง^๑

น^๑ค^๑ร^๑ว^๑า^๑ร^๑า^๑ด^๑เ^๑มา^๑ ด^๑ล^๑อ^๑ด^๑จ^๑น^๑เ^๑ม^๑เ^๑อง^๑เว^๑ย^๑ง^๑จ^๑น^๑ท^๑น^๑ แ^๑ด^๑ะ^๑ห^๑ว^๑เ^๑ม^๑เ^๑อง^๑ฝ^๑าย^๑

ด^๑ะ^๑ว^๑น^๑อ^๑อ^๑ก^๑น^๑อ^๑ก^๑เ^๑ม^๑เ^๑อง^๑น^๑ค^๑ร^๑ว^๑า^๑ร^๑า^๑ด^๑เ^๑มา^๑อ^๑อ^๑ก^๑ไป^๑ เ^๑า^๑เ^๑มา^๑ว^๑ระ^๑ด^๑ม^๑ก^๑น^๑ท^๑า^๑

ท^๑า^๑น^๑บ^๑ก^๑น^๑ด^๑า^๑แม่^๑นา^๑ท^๑เ^๑ม^๑เ^๑อง^๑อ^๑าง^๑ท^๑อ^๑ง^๑ เ^๑เ^๑อ^๑ไ^๑ห^๑ด^๑าย^๑นา^๑ไ^๑ห^๑ด^๑เ^๑า^๑ท^๑าง^๑

ค^๑ด^๑อ^๑ง^๑บ^๑าง^๑แ^๑ก^๑ว^๑ ช^๑ง^๑ด^๑น^๑เ^๑น^๑ช^๑น^๑ไ^๑ห^๑ก^๑ด^๑บ^๑ไ^๑ช^๑เร^๑อ^๑ไ^๑ด^๑ล^๑อ^๑ด^๑บ^๑ด^๑ง^๑เ^๑ด^๑เ^๑ก^๑อ^๑น^๑

เ^๑ด^๑เ^๑า^๑น^๑บ^๑ท^๑ท^๑า^๑น^๑ท^๑า^๑น^๑ก^๑า^๑ด^๑ง^๑นา^๑ไ^๑ม่^๑อ^๑ย^๑ เ^๑ง^๑อ^๑ด^๑ู^๑นา^๑เ^๑น^๑ห^๑ด^๑า^๑ก^๑ ท^๑า^๑น^๑บ^๑

ก^๑พ^๑ง^๑ไ^๑ม่^๑ไ^๑ด^๑เ^๑ป^๑ระ^๑โย^๑ช^๑น^๑ด^๑ง^๑ค^๑า^๑ด^๑ ด^๑าย^๑นา^๑ด^๑า^๑แม่^๑นา^๑ไ^๑ห^๑ญ^๑จ^๑ด^๑ง^๑ท^๑าง^๑ห^๑น^๑า^๑

คำ^๑ด^๑า^๑ก^๑ด^๑าง^๑มา^๑จ^๑น^๑ด^๑ร^๑า^๑บ^๑เ^๑า^๑ท^๑ก^๑ว^๑น^๑น^๑

๑๒. วันที่ ๒๕ กันยายน เวลาก่อนเที่ยง เสด็จแต่
 พลับพลาหน้าศาลากลางจังหวัดอ่างทองไปเข้าบางแก้ว ผ่าน
 ท้องที่อำเภอนครใหญ่ออกบางนางร้า ประทับรอนวัดจอมเกษ
 อำเภอ นคร ในจังหวัดกรุงเก่า ระยะทาง ๒ ชั่วโมงเศษ
 ประทับด้วยแถวเสด็จแต่วัดจอมเกษ ผ่านท้องที่อำเภอรอบกรุง
 ดอกลงมาประทับแรมพระราชวังบางปะอิน ระยะทางชั่วโมงครึ่ง

หมายเหตุ

อำเภอ นครใหญ่

ภูมิประเทศ

ตำบล	๑๗
หมู่บ้าน	๑๓๓
บ้าน	๓,๐๘๘
หลังคาเรือน	๖,๕๒๖
วัด (พุทธ)	๓๔
ตลาด	๒
ร้านจำหน่ายผ้า	๕๗
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๑๐
เขื่อน	๗๗,๓๓๔ ไร่ ๓ งาน ๔๐ ไร่
หนอง	๕๖

พาหนะ

ม้า	๑,๑๖๐
โค	๑,๒๐๔
กระบือ	๗,๖๘๗
เกวียน	๑๗๓
เรือบรรทุกสินค้า	๖๗
เรือใช้สอย	๔,๘๓๐
รวมเรือ	๔,๘๙๗

อาวุธ

ปืนประจำปาก	๖๗๕
ปืนประจำท้าย	๒๓๗
รวม	๙๑๒

พลเมือง

บรรพชิต	๔๖๘
คฤหัสถ์ชาย	๗,๓๕๔
หญิง	๘,๑๓๔
รวม	๑๕,๙๕๖

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการชำระ ๗๐,๘๒๗ บาท ๙๖ สตางค์

อำเภอ นครใน ภูมิประเทศ

ตำบล	๓๗
หมู่บ้าน	๓๓๔
บ้าน	๓,๐๕๔
หลังคาเรือน	๕,๓๖๔
วัด (พุทธ)	๓๘
ที่ดินถาวร (พุทธ)	๓
ตลาด	๑
ร้านจำหน่ายสุรา	๔๐
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๕
เนอทนา	๖๘,๒๖๕ ไร่
หนอง	๗๐

พาหนะ

ม้า	๑,๑๒๖
โค	๗๐๔
กระบือ	๖,๕๘๖
เกวียน	๗๗
เรือบรรทุกสินค้า	๘๐๔

เรือใช้ดอย

๓,๗๓๓

รวมเรือ

๔,๕๓๗

อาวุธ

ปืนประจูปาก

๕๑๖

ปืนประจุกท้าย

๑๙๗

รวม

๗๑๓

พลเมือง

บรรพชิต

๔๕๖

คฤหัสถ์ชาย

๖,๕๘๙

หญิง

๗,๙๔๘

รวม

๑๔,๙๙๓

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๗๕,๙๒๙ บาท ๗๐ สตางค์

อำเภอรอบกรุง

ภูมิประเทศ

ตำบล

๒๒

หมู่บ้าน

๒๓๐

บ้าน

๔,๙๑๕

หัด ^๖ คา ^๗ เว ^๘ อน	๘,๗๕๒
วัด (พุท ^๖ ท ^๗)	๘๑
ที่ ^๖ ด ^๗ ่าน ^๘ ัก ^๙ ด ^{๑๐} ง ^{๑๑} ษ์ (พุท ^๖ ท ^๗)	๓
วัด ^๖ จ ^๗ น	๓
วัด ^๖ แ ^๗ ก	๓๕
วัด ^๖ ฝ ^๗ รง	๓
ตลาด	๔
ร ^๖ าน ^๗ จ ^๘ า ^๙ ห ^{๑๐} น ^{๑๑} าย ^{๑๒} ตุ ^{๑๓} ร ^{๑๔} า	๓๓๓
ร ^๖ าน ^๗ จ ^๘ า ^๙ ห ^{๑๐} น ^{๑๑} าย ^{๑๒} ฝ ^{๑๓} ืน	๓๓
โรง ^๖ ด ^๗ ั ^๘ ข ^๙ าว	รวม ๔
เคร ^๖ ว ^๗ อง ^๘ ก ^๙ ด ^{๑๐} ๓	
เคร ^๖ ว ^๗ อง ^๘ ย ^๙ น ^{๑๐} ต ^{๑๑} ร ^{๑๒} ๓	รวม ๔
เน ^๖ อ ^๗ ท ^๘ น ^๙ า	
ห ^๖ น ^๗ อ ^๘ ง	๕๔,๕๔๔ ไร่ ๒ งาน ๓ วา
	๕๕

พาหนะ

ม้า	๕๗๗
โค	๒,๓๖๓
กระ ^๖ บ ^๗ อ ^๘	๓,๘๔๐
เก ^๖ ว ^๗ ย ^๘ น	๓๓๐

รถม้า	๒๐
รถจักรยานยนต์	๓
รถยนต์	๓๕
เรือกลไฟ	๙
เรือบรรทุกสินค้า	๕๔๓
เรือใช้ด้อย	๘,๒๔๕
รวมเรือ	๘,๘๓๐

อาวุธ

ปืนประจำปาก	๕๔๓
ปืนประจำท้าย	๗๓๐
รวม	๑,๒๕๓

พลเมือง

บรรพชิต	๙๕๐
คฤหัสถ์ชาย	๓๓,๔๖๓
หญิง	๓๒,๗๖๖
รวม	๒๕,๑๗๗

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘

ซึ่งจัดเก็บ

ณ ทว่าการอำเภอ ๑๕๕,๒๔๕ บาท ๖๙ สตางค์

๕ ๗	
เนอทนา	๑,๑๔๒,๓๑๙
หนอง	๗๔๑

พาหนะ

๒	
มา	๙,๕๙๑
โค	๑๙,๓๑๓
๔	
กระบือ	๙๕,๙๑๙
๔	
เกวียน	๔,๓๕๓
๒	
รถม้า	๒๐
๔	
รถจักรยานยนต์	๑
๔	
เรือยนต์	๒๔
๔	
เรือกลไฟ	๑๒
๔	
เรือบรรทุกสินค้า	๓,๓๙๑
๔	
เรือใช้สอย	๖๐,๒๑๕
รวมเรือ	๖๓,๖๔๒

อาวุธ

๔	
ปืนประจูปาก	๗,๑๙๐
๔	
ปืนประจูปาย	๓,๙๒๔
รวม	๑๑,๑๐๔

พลเมือง

บรรพชิต	๕,๒๐๒
---------	-------

คฤหัสถ์ชาย	๑๐๑,๓๐๒
------------	---------

หญิง	๑๑๑,๐๑๕
------	---------

รวม	๒๑๗,๕๑๙
-----	---------

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๙ ๒,๓๕๔,๕๓๑ บาท

๘๖ ต่ต่างค์

เงินพระคลังข้างที่	๓๓,๖๗๒ บาท ๔๔ ต่ต่างค์
--------------------	------------------------

รวมทั้งหมด

ภูมิประเทศ

จังหวัด	๗
---------	---

อำเภอ	๓๖
-------	----

ตำบล	๕๗๑
------	-----

หมู่บ้าน	๖,๐๓๔
----------	-------

บ้าน	๑๑๘,๐๐๔
------	---------

หลังคาเรือน	๒๓๗,๕๕๖
-------------	---------

วัด (พุทธ)	๑,๐๔๕
------------	-------

ที่สำนักสงฆ์ (พุทธ)	๓๕๔
---------------------	-----

วัดจีน	๔
--------	---

วัดแขก	๒๗
วัดฝรั่ง	๕
ตลาด	๑๒๒
ร้านจำหน่ายผ้า	๑,๕๕๕
ร้านจำหน่ายฝิ่น	๒๗๑
โรงสีข้าว	} รวม ๒๓
เครื่องกล ๑๘ เครื่องยนต์ ๓	
โรงเคียวไม้เครื่องจักร	๒
เนื้อหนา	๓,๓๘๘,๓๓๑ ไร่ ๓ งาน ๕๗ วา
หนอง	๒,๔๘๓

พาหนะ

ช้าง	๒
ม้า	๒๖,๔๘๒
โค	๑๑๘,๗๑๗
กระบือ	๒๖๑,๐๕๐
เกวียน	๒๓,๕๘๗
รถม้า	๒๖
รถลาก	๔
รถจักรยานยนต์	๑

รถยนต์	๒
เรือยนต์	๕๕
เรือกลไฟ	๑๙
เรือบรรทุกสินค้า	๓๐,๒๓๓
เรือใช้สอย	๓๑๕,๐๙๙
รวมเรือ	๓๒๕,๔๐๖

อาวุธ

ปืนประจำปาก	๓๐,๐๗๔
ปืนประจำท้าย	๙,๗๔๙
รวม	๓๙,๘๒๓

พลเมือง

บรรพชิต	๑๕,๑๕๒
คฤหัสถ์ชาย	๓๐๗,๔๕๐
หญิง	๓๒๔,๓๐๔
รวม	๖๔๖,๙๐๖

เงินผลประโยชน์แผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๕๘ เฉพาะ ๕
 จังหวัด (เงินจังหวัดปทุมธานี และชัยภูมิ ยังคงเก็บทาง
 กรุงเทพฯ ฯ) ๕,๖๔๕,๙๔๑ บาท ๘๓ สตางค์
 เงินพระคลังข้างที่ ๔๓,๒๔๕ บาท ๖๙ สตางค์

การเลี้ยงชีพของราษฎรตามท้องที่อำเภอในจังหวัดกรุง
 เกา มีการทำนาเป็นพน ถัดลงมาคือการหาปลา ปั่นดวย
 เศษพระบารมีปกเกล้า ฯ ฝนบริบูรณ์มาแต่ต้นฤดู ทำนาได้
 ๒-๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
 ทอถนอตลอดทั้งมณฑล ต้นข้าวก็ขึ้นงอกงาม ถ้าฟ้าฝนและนา
 เหนือมีต่อไปจนปลายฤดูแล้ว จะได้ข้าวมากทวีกว่าปีกลายทั่วทุก
 จังหวัด

๓๓. วันที่ ๒๖ กันยายน เวลาเช้า ๕ โมง เสด็จ
 พระราชดำเนินแต่พระราชวังบางปะอิน ประทับรถอนวดหงษา
 นิเทศ ระยะทาง ๓ ชั่วโมง เสด็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินสู่
 กรุงเทพมหานคร

เสด็จรวมเวลาเสด็จพระราชดำเนินประพาสประทับที่
 เสด็จกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยามหานครโบราณ ซึ่งเป็นการ
 พระราชทานดีริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลแก่ข้าราชการและประชาชน
 มณฑลกรุงเก่าได้ ๓๓ วันบริบูรณ์

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
 โปรดกระหม่อม ขอเดชะ
 ข้าพระพุทธเจ้า พระยาโบราณราชธานินทร์
 มหาเสวกโท
 อุปราชมณฑลกรุงเก่า

บัญชีรายรับรายจ่ายเงินผลประโยชน์แผ่นดิน มณฑลกรุงเทพฯ จำนวนพระพุทธรูป ๒๔๕๙

[illegible]

ตำนานคำจารึกเสาศิลา

วัดพระบรมธาตุ จังหวัดชัยนาทบุรี

พระพุทธอรวัดทาเขาเบิกเมืองไชยนาฐบุรี เขาไป
นมัสการพระทิพพมณ แลคึกคึกอันปัตติตั้งขรณ์ลอมแปลงพระ
บรมธาตุหอเมืองไชยนาฐบุรี แลโหมหาพุทธอรวัดทาเขา
เปลือกกเมืองไชยนาฐแลพระครูเมืองไชยนาฐบุรีแลพระดั่งเมือง
ไชยนาฐ แลสปุรุสตั้งทงหลายชกชนกนปัตติตั้งขรณ์พระบรม
ธาตุ แลวไค่ก่ก่าแพงดอมพระมหาธาตุณนด้าเรจจ แลวแล
จึงบอกนังดีเขาไปถึงด้าเดจจเจ้าพระทิพพมณ ๆ จึงไห้แลไห้ทาง
ดีบุกแลพระดั่งชินมาหุมพระบรมธาตุหอเมืองไชยนาฐบุรีเป็นดี
บุก ๒๕๐ หาบหุมลงมาถึงบนดั่งขยี่ด้าเรจจแลว จึงช่างดีบุก
แลพระดั่งจึงดองลงไป บอกพระทิพพมณ ๆ จึงชินมาปิดทอง
พระบรมธาตุณน ๖^๗ คำปี่รگانพพดก พระพุทธลักราช
โต ๒๒๖๐ พระวธ่าเล็ดตั้งขยาโตเดือน ๑ แลปิดแต่ชดลงมาถึง
บวกลุมเปนทอง ๕๓๓๐ กติบจำปาเปนทอง ๒๔๓๔ ปิดองรวงเปน
ทอง ๔๓๘๑ หนากุดนอยเปนทอง ๒๒๖๘ แลวณ ๑^๗ ปิดเปน

ทอง ๘๖๕๐ วน ๓^๗/_{๑๐} กำปิตเปนทอง ๑๕๘๘๐ วน ๔^๗/_{๑๐} กำ
 ปิตทอง ๓๑๐๐ วน ๕^๗/_{๑๐} กำปิตทอง ๘๘๐๐ พระเจ็ดลงกุตทองลง
 คาเปนทอง ๕๐๐ พระปรางลงกุตทองลงคาเปนทอง ๗๕๐ พระ
 เจ็ดเลกรายเปนทอง ๑๒๐ หนากุตพระเจ็ดรายเปนทอง ๖๕ ทอง
 ปิตะ ดายปตุเปนทอง ๖๐๐ พระในกุตพระเจ็ดรายองเปนทอง ๓๓
 พระในหนาบนเปนทอง ๖๐ พระในหนาบนเปนทอง ๑๐๐ หนา
 กุตหนาบนเปนทอง ๒๒๐ พระในกุตเปนทอง ๓๐๐ พระในกุต
 ดององยिनอง ๑ เปนทอง ๑๐๕ หนอง ๑ เปนทอง ๘๑ พระนาก
 เปนทอง ๗๐ พระในกุตเปนทอง ๑๘๐ พระในกุตเปนทอง ๑๘๐
 หนากุตเปนทอง ๒๔๐ เขตหนาคูเปนทอง ๑๔๐ เกตชนบนเปน
 ทอง ๑๑๐๐ เกตชนกลางเปนทอง ๑๒๐๐ หนาทวานชนบนเปน
 ทอง ๗๐๐ หนาทวานชนกลางเปนทอง ๑๒๐๐ เค้าหนามุกเปน
 ทอง ๓๐๐ แดปิตทองพระมหาธาตุเปนทอง ๘๒๔๘๐ เจริญชัย
 แดพระมหาพุทธธอรวดทาเขาเปลือกเมืองไชยนาฏบุรี แด
 ชกชวณพระสังคเจ้าทงปวงแด่สปรุสสังทงปวง ชวณกนปัตติ
 สังชวณพระบรมธาตุบนลงชนด้าเปนคิบุก ๑๒ หาบ ฟินบน
 สังชนบนดองชนเปนคิบุก ๑๒ หาบด้วยกน แดชวณกนปัตติ
 สังชวณบำเพงพระมหาธาตุรายกนหวเมืองไชยนาฏบุรี หัวแดม

ตาอินโชตโตเงิน $\frac{1}{1}$ บ้านแซกโต $\frac{1}{1}$ วดตักโต $\frac{1}{2}$ เจาครว
 ไรชาวกบขาวเรือโตเงิน $\frac{2}{1}$ ขยายโต $\frac{1}{1}$ ปากน้ำคองดำเกา
 ชาวกบขาวเรืออินพรหมไรโตเงิน $\frac{5}{1}$ ตาดเมียนพรหมราช
 ไรบานมโนรมแดหอตานโตเงิน $\frac{1}{1}$ พยุแดนขุนดีทิปไรโตเงิน
 $\frac{1}{1}$ มินทิฟไรบานโกรกพระ $\frac{2}{1}$ บานพมวง $\frac{1}{1}$ บานตลุก
 $\frac{1}{1}$ บานออย $\frac{1}{1}$ ดัพพยา $\frac{1}{1}$ เมืองแพรก $\frac{2}{1}$ ไรตาง
 เมืองโต $\frac{5}{1}$ พระงาม $\frac{1}{1}$ สมดินรายรอบหรงกำแพงเปนเงิน
 $\frac{2}{1}$ บิดพระตถารฐเปนทอง ๓๐๐๐ แดพระดงคเจาแลดปปรุด้
 ทงหลายไปเมื่อนาแลบ่าเพงปตติตั้งชรดอมแปลงดีบไปไหทวน
 ๕๐๐๐ พระว่ดากอบเปนแกนด้านแก้อาตตมาเพื่อเปนปตไฉยยก

นิพานเปนอนบรมถานอนเทียงแทแล ๑๕
 วน $\frac{5}{1}$ - ๑๒ คำปิจอ
 คำวิทธิธก พระทิพพมนชินมาดมโพทชิพระบรมชาติดุหวเมือง
 ไชยนาฐบุรีแลคำเดจจพระรูปชินมาดโพทชิถดองดวย แดวณ
๑๔
 $\frac{5}{1}$ - ๑๒ คำมีแจ้งตั้งคายนายวณ ๑ มีพระไตรปีดกวน ๑ มี
 พระมหาชาติวณ ๑ แดตบแต่งพระองค์การบุษาแลราชวณตทง

ดากไม้โตเทียนมีปากการณต่าง ๆ โชนหงรคอนแดงมาในปีกุน
 เอกฉก เดือนหกเพง แดพระมหาพทธธอรเปนอธิการเปน
 ประทานชกชวณพระดังทงปวง แด้บปฐุส่ตทงปวงมาตบแต่ง
 เครืองส่กการบูชา ราชวดนตทงดอกลไม้โตเทียนแด่ทำเปนการ
 นดองล่มโพดพระมหาชาติตุดหเมืองไชยนาสู่บุรี

๑ แดโรเงินดบปฐุส่ตทงนอกโคเงิน $\frac{๔}{๑}$ แด



หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
 จันทบุรี

